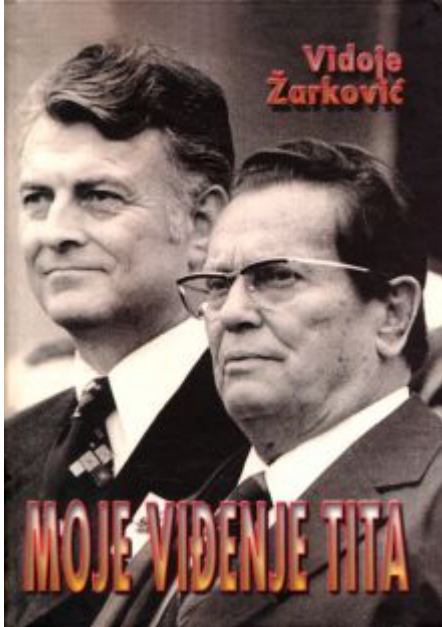

Vidoje Žarković: MOJE VIĐENJE TITA

Prvi susreti s Titom. Sudbonosna 1948. Tajne Titovih razgovora sa najvažnijim svjetskim državicima. Šta je Tito govorio Amerikancima, a šta Rusima. Sovjetski zahtjevi za vojnim bazama. Ko je i zašto pokušavao da razbije Pokret nesvrstanih. Šta je Tito govorio o crnogorskim partijskim i državnim funkcionerima, generalima i narodnim herojima. Titov boravak u Crnoj Gori u vrijeme zemljotresa 1979. godine

Govor koji hrabri

Tita sam prvi put vidio 17. juna 1942. godine. Toga dana je u Ljubinju, jednom selu u dolini Sutjeske, održana smotra 4. crnogorske proleterske brigade koja je formirana tih dana i u kojoj sam se i ja nalazio kao borac njenog 5. durmitorskog bataljona. Na smotri je govorio Tito, vrhovni komandant narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije.

Za taj naš susret sa Titom vladalo je veliko interesovanje zbog toga što je situacija u kojoj smo se nalazili bila izuzetno teška i puna velikih neizvjesnosti. To je bilo vrijeme kada je partizanski pokret u Crnoj Gori preživljavao teške dane. Pod pritiskom ofanzive šest italijanskih okupatorskih divizija udruženih sa 20.000 četnika i 5.000 "zelenaša", kao i pod pritiskom gladi, naše partizanske jedinice su morale da se povuku iz Crne Gore. U dolini Sutjeske okupilo se nekoliko, tada ili nešto ranije, formiranih naših brigada: 1. i 2. proleterska, 3. sandžačka, 4. i 5. crnogorska proleterska i dijelovi 10. hercegovačke. Bili smo veoma iznureni, umorni i gladni, puni tuge što napuštamo Crnu Goru i ogorčeni na četnike i "zelenaše" bez čije svesrdne podrške italijanske divizije ne bi mogle da nas otuda potisnu. Iznad svega mučila nas je neizvjesnost kuda ćemo odatle da krenemo. Znali smo da nazad u Crnu Goru ne možemo jer je tamo nestala naša slobodna teritorija i uspostavljena privremena vlast trideset puta brojnijih italijanskih i četničkih snaga. Znali smo da slobodne teritorije nema ni u našem neposrednom okruženju - u Hercegovini i

Istočnoj Bosni. Pa kuda ćemo krenuti odavde? - to nas je pitanje zaokupljalo, a odgovor nijesmo znali.

Odgovor vrhovnog komandanta

Na to i slična pitanja koja su nas mučila odgovor smo dobili iz Titovog govora pred našom brigadom. On je govorio kao da je znao i naša najintimnija razmišljanja. Kroz kratko izlaganje, veoma neposredno i otvoreno, dao nam je odgovor manje-više na sva pitanja o kojima smo tih dana razmišljali i međusobno razgovarali.

Svjestan teških napora kroz koje smo prošli posljednjih mjeseci, Tito nije zaboravio da nam oda priznanje riječima:

"Ja sam ponosan što stojim na čelu vašeg Vrhovnog štaba, ja se divim našim borcima. Prošao sam kroz I svjetski rat, vidio sam Crvenu armiju, sibirske stepe i borbe sovjetskih partizana, ali Vam kažem da je teško naći većih junaka nego što ih Vi imate u svojim redovima. Budite za to ponosni!... Vaš put od početka ustanka dovde je slavan i ostaće kao svijetao trag u istoriji naše borbe".

Tito je odao priznanje borcima zato što su sa uspjehom izdržali sve dotadašnje napore i teškoće, ali je otvoreno naglasio da teškoćama i naporima nije kraj.

Podsjetio je da ćemo odavde poći onamo kuda bude naredio Vrhovni štab, da uništavamo neprijatelje i oslobađamo narod. Govorio je o tome da će naša borba biti teška, da ćemo često biti bez hrane, često bez municije, ali se moramo pripremiti da junački sve izdržimo... Govorio je o onome što se posljednjih mjeseci zbilo u Crnoj Gori. Osudio je izdajničku politiku četnika, ali je rekao i to da svi oni koji nijesu ovdje sa nama, nijesu za fašiste, nijesu postali naši neprijatelji. I nastavio:

"Crnogorski narod je na našoj strani. Naši neprijatelji neće u Crnoj Gori dugo likovati. Uskoro ćemo se vratiti u Crnu Goru kao oslobodioci... Nije istina da smo opkoljeni na ovom uskom prostoru gdje se nalazi naših pet brigada, jer se širom Jugoslavije vode borbe a slobodne teritorije postoje u Sloveniji, Hrvatskoj i Zapadnoj Bosni.

Počasni stražar

Ovaj Titov govor je snažna ilustracija o tome kako je on kao Vrhovni komandant znao da komunicira sa svojim borcima i u najtežim situacijama, kako je svojom riječju u neposrednom kontaktu umio da uliva vjeru da ćemo savladati i veće teškoće.

Odmah poslije te smotre stvorena je tu, u dolini Sutjeske i na padinama Zelengore, jaka udarna grupa proleterskih brigada sa kojom je Tito krenuo u veliku ofanzivu poznatu kao "Pohod u Zapadnu Bosnu", s ciljem da se težište borbenih dejstava prenese u Bosansku Krajinu, gdje je partizanski pokret bio u punom zamahu. Od 25 bataljona u koloni te grupe 4 ih je bilo sastavljeno od crnogorskih partizana. Morali su da napuste Crnu Goru, ali su ostali neporaženi!

Poslije toga, u toku rata, imao sam priliku da se još nekoliko puta, kao kurir štaba 4. crnogorske proleterske brigade i štaba 2. proleterske divizije, sretnem sa Titom. Dva od tih susreta su za mene posebno nezaboravna.

Susret na Romaniji

Početak februara 1943. godine najavljeno je da će u posjetu štabu naše 2. proleterske divizije, koji se nalazio u Duvnu, doći Tito. Svi u štabu - od komandanta Peka Dapčevića pa do nas kurira - trudili smo se da Tita dočekamo vojnički i što ljepše. Dan je bio hladan, zemlja je pucala od mraza. Neko se sjetio da Vrhovnog komandanta, kada stigne u Štab, između ostalog, treba da dočeka i počasni stražar! U momentu kada je Tito stigao u štab, ja sam bio taj počasni stražar. Pozdravio sam

propisno Tita. On me pažljivo zagledao, vidio da sam se od studeni i uzbuđenja sav zacrvenio i rekao: "Šta ti radiš ovdje, na ovoj hladnoći?" Odgovorio sam mu da sam počasni stražar u njegovu čast. Tito se nasmijao i rekao: "Kako si Ti počasni stražar kada si sav pomodrio od studeni?" Rukovao se sa mnom, pitao me koliko imam godina, odakle sam, od kada sam u partizanima. I onda je, u šali, rekao Peku, komandantu divizije: "Povuci ovog počasnog stražara da se negdje ugrije. Vidiš da se sav smrztio". To je bio moj prvi lični neposredni kontakt sa Titom.

Drugi moj susret sa Titom bio je neposredno poslije razbijanja posljednjeg neprijateljskog obruča u toku Pete ofanzive u junu 1943. godine, na Romaniji. Nas nekoliko mladića, boraca prateće čete štaba 2. proleterske divizije - od kojih smo neki bili još sa neizliječenim ranama sa Sutjeske - upućeni smo u obližnje selo da nabavimo nešto hrane za jedinicu i Vrhovni štab koji se takođe tu nalazio. Seljaci su nam dali malo sira, hljeba, mlijeka. Noseći to iznenada smo se sreli sa Titom. Sjedio je na kamenu pokraj puta, zamišljen, sa ranjenom rukom u zavojima obješenom o vrat. Zbunili smo se i zastali. Zbog svojih o vrat obješenih ranjenih ruku i lončića koje smo nosili u zdravim rukama, nijesmo mogli da ga pozdravimo kako treba i kako smo željeli. Tito je opazio našu zbunjenost i, sjetno posmatrajući naša umorna i ispijena lica, započeo razgovor sa nama. Pitao nas je za naše rane, zašto nijesmo u bolnici, kako smo izdržali ove teške dane. Onda nam je rekao da je najteže prošlo, da je nažalost dosta naših drugova poginulo, ali da smo izišli kao pobjednici i iz ove ofanzive. Rekao je da ćemo se brzo oporaviti, izliječiti rane, popuniti novim borcima i nastaviti da neprijateljima zadajemo još žešće udarce...

Mnogo godina kasnije

Ovaj kratki razgovor između Vrhovnog komandanta i grupe mladih boraca tekao je neposredno i prisno. Na kraju smo ga ponudili šoljom mlijeka. Nije odbio našalivši se: "Ispade da je ovdje carina".

Mnogo godina kasnije, poslije rata, prijatno sam se iznenadio kada sam se uvjerio da se Tito sjeća tog kratkog susreta sa grupom mladih partizana - ranjenika na Romaniji u ljeto 1943. godine. Rekao je: "Srce mi se cijepalo kada sam vidio te dječake ranjene, iznemogle, prerano uozbiljene".

Poslije rata sam kao oficir JRM imao priliku da se nekoliko puta sretnem sa Titom. Kada je brodom "Galeb" obilazio, u službenoj državnoj posjeti, više zemalja zapadne i sjeverne Afrike, u zimu i proljeće 1961. g. ja sam bio pomoćnik komandanta eskadre JRM koja je Tita pratila na tome putu. Ta tri mjeseca sam se na "Galebu" svakodnevno srijetao sa Titom u salonu broda, u trpezariji jer se komanda eskadre hranila sa njim zajedno, na palubi broda ili na komandnom mostu.

Ali, sve su to bili kraći susreti sa Titom. Njegov saradnik sam postao kasnije - poslije 1965. godine kada sam, na zahtjev CK SK došao u Crnu Goru, i kao predsjednik Izvršnog vijeća, predsjednik Skupštine i komandant Republičkog štaba teritorijalne odbrane, dočekivao Tita kada je dolazio u posjetu Crnoj Gori. Par puta sam mu bio i domaćin tokom tih posjeta. Zajedno sa ostalim drugovima iz crnogorskog rukovodstva više puta sam išao kod njega na razgovore o pojedinim crnogorskim i jugoslovenskim pitanjima.

Najbliži kontakt

Moji najčešći kontakti sa Titom, i najbliža saradnja sa njim, bili su u periodu od 1974. g. pa do njegove smrti - tj. u periodu kada sam se, kao predstavnik Crne Gore, nalazio na dužnosti člana i potpredsjednika Predsjedništva SFRJ i člana Predsjedništva CK SKJ. Bio sam takoreći svakodnevno na sastancima saveznih državnih i političkih organa kojima je predsjedavao Tito. Kao potpredsjednik Predsjedništva SFRJ 1976-1977. g. sa Titom kao predsjednikom toga tijela bio sam u

svakodnevnom kontaktu. Bio sam član državne delegacije koju je on predvodio u posjeti SAD-u, Kanadi i V. Britaniji u jesen 1971. g. i na 6. samitu nesvrstanih zemalja u Havani u jesen 1979. g. Više puta sam bio njegov lični izaslanik u pojedinim zemljama. Više puta sam bio njegov gost u rezidencijama, u lovu, na odmoru i sl.

U daljem izlaganju iznijeću svoja sjećanja na neke konkretne detalje iz Titove spoljnopolitičke aktivnosti, njegovog odnosa prema saradnicima i njegovog odnosa prema Crnoj Gori, koji, po mom mišljenju, sami po sebi govore dosta o Titu kao državniku i čovjeku.

Priznanje u Havani

Poznato je da je Tito imao veoma veliki međunarodni ugled i uticaj. Bio je cijenjen i poštovan ne samo od vlada i naroda u nesvrstanim zemljama već i u tadašnjim supersilama.

O međunarodnom ugledu Tita uvjerljivo govore i brojke na koje ću podsjetiti.

Na 6. samitu nesvrstanih zemalja, održanom početkom septembra 1979. g. u Havani, učestvovala su 131 delegacija. Na čelu 56 delegacija nalazili su se šefovi država ili vlada. Tito je bio jedini državnik na tom imponantnom međunarodnom skupu sa kojim su tražili da se sretnu i razgovaraju, van konferencijskih sala, skoro svi šefovi delegacija. Za šest dana, koliko je trajao Samit, primio je tridesetak šefova država sa kojima je vodio iscrpne razgovore. Sa ostalima koji su željeli susret sa Titom razgovarali su članovi naše delegacije.

Taj eminentni skup predstavnika 131 zemlje usvojio je na kraju Samita posebnu rezoluciju o zahvalnosti i priznanju predsjedniku Titu za njegov doprinos formulisanju politike i stvaranju i razvoju pokreta nesvrstanih, njegovom ličnom doprinosu jedinstvu i solidarnosti nesvrstanih zemalja i borbi naroda za nezavisnost i slobodu. To je bio događaj bez presedana u pokretu nesvrstanih zemalja.

Na Titov pogreb došlo je 209 delegacija iz 127 zemalja, od čega 122 državne delegacije. Na okupu kraj njegovog odra našli su se: 4 kralja, 6 prinčeva iz kraljevskih porodica, 31 predsjednik republike, 10 potpredsjednika republike, 27 premijera, 12 vicepremijera, 47 ministara inostranih poslova. Tako eminentni skup državnika oko odra jednog predsjednika republike takođe je presedan u savremenom svijetu!

Posmrtna počast

Takav međunarodni ugled Tito je stekao ne samo zbog toga što je stajao na čelu narodnooslobodilačke borbe koja je uvrstila Jugoslaviju u krug moćnih saveznika iz antifašističke koalicije, i što je pod njegovim rukovodstvom Jugoslavija veoma brzo napredovala u svim oblastima, već i zbog spoljne politike koju je vodio na čelu SFRJ. To je bila politika koja se dosljedno zalagala za mir, obuzdavanje trke u naoružanju, smanjivanje međublokovskih napetosti, mirno rješavanje brojnih kriznih žarišta, što šire uključivanje Jugoslavije u svjetske ekonomske i političke tokove i, posebno, za što bolje odnose sa susjedima. To je bila politika koja se neumorno zalagala za ravnopravnu međunarodnu saradnju, odlučno se suprotstavljajući svim oblicima kolonijalizma, neokolonijalizma, hegemonije i aparthejda, kao i za jačanje uloge i odgovornosti OUN. Jednom riječju: Tito je širom svijeta bio poznat po tome što se svim svojim bićem zalagao za mir, ravnopravnost, slobodu i blagostanje ljudi i naroda i zbog toga je bio toliko cijenjen i poštovan.

Takvom svom međunarodnom ugledu, kao i ugledu naše zemlje, Tito je dosta doprinosio i veoma čestim susretima i razgovorima sa uglednim državniciima svijeta. Prisustvovao sam na tridesetak Titovih susreta i razgovora sa šefovima država iz raznih dijelova svijeta. Iz tih susreta mi je ostala u najdubljem sjećanju

jednostavnost i ubjedljivost sa kojima je Tito govorio i o veoma komplikovanim problemima. O svim pitanjima je govorio otvoreno, smireno, iskreno, uz uvažavanje sagovornika i uz težnju da susret i razgovor doprinesu boljem međusobnom razumijevanju i jačanju prijateljstva i saradnje. Mudro je tumačio stavove jugoslovenske spoljne politike i ukazivao na puteve koji vode proširenju bilateralne saradnje. Težio je da proširi krug prijatelja Jugoslavije i da učvrsti njen međunarodni položaj. Tuđi su mu bili politikantska nadmudrivanja i prazna slatkorječivost. Sagovornici su sa pažnjom i poštovanjem saslušali Titovu riječ i onda kada su imali drugačije mišljenje od njegovog. I predstavnici vodećih supersila smireno su i sa pažnjom slušali i Titove riječi kritike na pojedine poteze njihove spoljne politike. Primali su ih kao riječi prijatelja i državnika koji iskreno teži miru i napretku čovječanstva.

Iz duše naroda

Ilustrovaću to sjećanjima na neke od tih Titovih razgovora kojima sam bio prisutan. Tito je rođen i rastao u narodu. Njegovo ime je nastalo tu i gdje se rodio - u duši naroda.

Tito je bolje od ikoga shvatio težnje radničke klase i naših naroda, borio se za njih uporno, dosljedno, ljudski. Zato je njegova misao i ideja, rođena u "glavi cijelog naroda", osvajala ljude, pripremala ih da mijenjaju istoriju i "jurišaju na nebo", čak i onda kada su moćniji narodi klečali na koljenima.

"Tako je bilo juče, tako je danas, tako će biti sutra. Govoriti o Titu znači govoriti o našim narodima, o našoj partiji i revoluciji, o idejama kojima se, kako je rekao pjesnik "pjane pokoljenja".

Jednom zauvijek

Ratnim događajima bremenita godina 1941. Evropa stenje pod fašističkom čizmom. Tito ostaje vjeran svojoj svijetloj borbi, svojim idejama: poziva narode Jugoslavije na oružje, na ustanak, u borbu na život i smrt. Jugoslavija je počela da se bori, da plamti. U stroj borbe, za slobodu, za bolje sutra, stali su prvi put, rame uz rame, Srbi, Crnogorci, Hrvati, Slovenci, Makedonci, Muslimani, Albanci, muškarci i žene, odrasli i nejač. „Naši narodi i narodnosti su se masovno i bez kolebanja odazvali pozivu druga Tita i Partije, i to u času kada su fašističke nemani bile na vrhuncu svoje moći, kada se krvavo kolo domaće izdaje bilo razigralo do neslućenih granica. Narod je vjerovao Titu, komunistima, shvatio je da se sretnija sutrašnjica može obezbijediti samo sopstvenom borbom“. „Neodoljivi su bili ideali koji su zvali pod crvenu zastavu“. „Oni su snažno privlačili ne samo odrasle, već i dječake. Činilo nam se da smo i odrasliji i stariji od svojih godina. Krenuo sam, jednom za vazda, za Titom i Partijom, za komunistima kojima sam bezrezervno vjerovao da grade novo, pravednije sutra“. Trenutak sumnje A vjerovati u Tita znači vjerovati u pobjedu. Tu dileme nikad nije bilo: ni prije rata, ni u ratu, ni poslije rata. Sjećam se, doduše, jednog momenta kada se za časak pojavio crv sumnje. Bilo je to 9. juna 1943. godine na Sutjesci. Vodili smo tih dana presudni boj. Situacija je bila teška. Ali, znali smo, kao i toliko puta prije: dok je Tito na čelu Vrhovnog štaba, dok on komanduje, pobjeda će biti naša. A onda su se u jeku najžešće bitke, kao bljesak munje, pronijela vijest: Tito je ranjen. Među borcima - muk. Uvukla se sumnja koja ne da mira: da li je Tito zaista ranjen, ili je moža poginuo, pa se to krije. Ako je ranjen, pitali su se borci, da li će moći da komanduje u tim za nas sudbinskim trenucima? Ali, sumnja je ubrzo nestala. Tito je bio na čelu Vrhovnog štaba sa zavijenom ranjenom rukom. Tog časa više niko nije sumnjao u proboj, u našu pobjedu. Svoje ideje Tito izlaže jednostavno, začuđujuće jasno, svejedno koliko je pitanje i složeno ozbiljno. Generacijama komunista ostaće za nauk Titove riječi izgovorene prije skoro

tri decenije: „Komandovati narodom ne vrijedi. Komandovati se može vojskom i drugim uniformisanim odredima, ali narodom se komandovati ne može“. Ovu devizu Tito je, poslije toga, više puta ponavljao. Komunisti moraju biti u masama, moraju djelovati primjerom, djelom, a ne samo riječju. Ljudima uvijek treba govoriti istinu. Sudbonosna četrdeset i osma Tito je uvijek znao na vrijeme da uoči opasnost koje vrebaju našu revoluciju. Bilo da su dolazile iz inostranstva, ili od neprijatelja u zemlji. Tako je bilo više puta - 1948, 1966, 1971, ... Partija na čelu sa drugom Titom, radnička klasa i naš narod uvijek su smogli dovoljno snage da te teškoće prebrode, da brod revolucije izvedu u „sigurne vode“, da pravi potez povuku u pravo vrijeme. Koju od tih poslijeratnih godina posebno izdvojiti? Čini mi se, ipak, da je 1948. godina bila naša sudbinska, prekretna poslijeratna godina. Napad Informbiroa i Staljina na Jugoslaviju doživjeli smo kao duboku nepravdu i kao odbranu nezavisnosti i slobode, koju smo tako skupo platili. Ali, nije se radilo samo o tome. Kroz naš otpor tom napadu učinjen je nov i presudan korak u razvoju revolucije, u produbljanju i sadržinskom obogaćivanju njenih osnovnih vrijednosti - njenog demokratskog i humanog karaktera, njene okrenutosti ka radnom čovjeku i njegovoj sreći, njene usmjerenosti ka punoj ravnopravnosti naroda i ljudi i njihovoj slobodi. Ta sudbinska četrdeset i osma je definitivno i nezadrživo otvorila put socijalističkom samoupravljanju, tom društvenom odnosu u kome radni ljudi neposredno gospodare i uslovima i plodovima svoga rada. Samoupravljanje i naša Partija su, na taj način, skratili put do „stvarnog početka istorije“. Ta sudbinska četrdeset osma je definitivno i nezadrživo otvorila put politici nesvrstavanja, koja je, to je znano, dobrim dijelom ubrzala raspadanje kolonijalnog sistema i omogućila očuvanje mira na našoj planeti. Svijet nesvrstavanja - a Jugoslavija i Tito su jedan od njenih utemeljivača - pruža velike nade da se izbjegnu konflikti, kojima je vodila i danas vodi podjela globusa na blokove i međublokovsku politiku.

Od "Galeba" do "Lovćena"

Više puta imao sam prilike da osjetim bezgraničnu ljubav druga Tita prema čovjeku. Ispričaću vam samo jedan primjer. Bilo je to 1961. godine, prilikom Titove posjete Africi.

Putovali smo Atlantikom duž zapadnoafričke obale. Sa broda "Lovćen" radio-vezom je na "Galeb" stiglo obavještenje da je jedan mornar bolestan. O tome je obaviješten i drug Tito. Predsjednik je odmah naredio da se ljekar sa "Galeba" prebaci na "Lovćen" i pomogne oboljelom mornaru.

Okeanom su se valjali talasi kao brijegovi. U takvim uslovima prebacivanje čovjeka sa broda na brod je bilo pogibeljno. Šta da se radi? Odlučili smo, ipak, da se operacija prebacivanja odloži, da se sa "Galeba" radio-vezom daju uputstva kako da se pomogne oboljelom mornaru.

Pala je noć. Na večeri Tito je odmah upitao: kako je mornaru? Obavijestili smo ga zašto se ljekar nije prebacio na "Lovćen" i da je mornaru relativno dobro.

Eskadra mora stati

U tom času sa "Lovćena" je stigla nova vijest. Zdravstveno stanje mornara se pogoršalo, njegov život je u opasnosti.

Tito je prekinuo večeru. Mornaru se mora pomoći. Ljekari sa "Galeba" treba da se prebace na "Lovćen".

Mrak je bio gust kao tijesto. Prebacivanje čovjeka sa broda na brod, u pokretu, može se izvesti uz veliki rizik samo u toku dana.

"A kakav je drugi manevar moguć?" - upitao je Tito.

"Treba zaustaviti flotu", odgovorili su oficiri. "Ljekar može da se prebaci na ČLovćenČ samo brodskim čamcem."

"Neka se to učini što prije", rekao je drug Tito.

Eskadra, međutim, nije smjela stati. Znaite zašto?

Eskadra ne smije stati, objasnili smo Titu. Pogotovo što je manevar prebacivanja složen, što dugo traje. Ali Tito je bio neumoljiv: "Život mornara je u opasnosti.

Eskadra ima da stane", naredio je Maršal Jugoslavije.

Tako je i bilo - eskadra je u mrkloj noći stala nasred Atlantika. Ljekari su prebačeni na "Lovćen". Tito je nervozno šetao palubom "Galeba". Nestrpljivo je očekivao povratak ljekara. Kad su se vratili pitao je kako je mornaru. Odgovorili su da mu je pomoć pružena, da mu je bolje. "Mislím, drugovi ljekari, da je sada lakše i meni i vama", zadovoljno je rekao drug Tito.

Razgovor s Niksonom

Razgovor se vodio u jesen 1971. godine prilikom Titove državne posjete SAD-u. Vođen je u Ovalnom kabinetu u Bijeloj kući. Uz Niksona je, sa američke strane, razgovoru prisustvovao njegov savjetnik za bezbjednost Henri Kisindžer, a sa naše strane uz Tita razgovorima sam prisustvovao ja, kao član jugoslovenske državne delegacije.

Tito je kao gost prvi uzeo riječ. Razgovor je započeo pomalo na neuobičajen način. Vrteći poduže kubansku cigaru u ruci, pripremajući se da je počne pušiti, u polušali - čak pomalo šeretski, zapitao je Niksona da li je tačan njegov (Titov) utisak da Nikson želi da se uvrsti u listu velikih predsjednika SAD-a: Vašingtona, Linkolna, Džefersona, Ruzvelta? Nikson mu je, takođe uz osmijeh, odgovorio: "Pa zar nije prirodno što to želim?" Tito ga je, na to, zapitao da li Nikson smatra da je De Gol bio veliki predsjednik Francuske? Kada je Nikson potvrdno odgovorio, Tito ga je zapitao: "Na osnovu čega to zaključujete?" Nikson je, očigledno ne očekujući takav razgovor, vratio loptu Titu rekavši: "To bih upravo ja želio da od Vas čujem". Tito je smireno, spremno reagovao: "De Gol se uvrstio u listu velikih predsjednika prije svega zato što je izvukao Francusku iz prljavog rata u Alžiru. Pošto želite da postanete jedan od velikih predsjednika SAD-a, pođite za tim poučnim primjerom De Gola i što prije izvucite SAD iz prljavog rata u Vijetnamu. Time ćete mnogo učiniti za svoj narod i za čitav svijet. Vi kao pametan čovjek znate da mladići iz Amerike uzaludno prolijevaju krv i gube svoje živote u Vijetnamu. Bez obzira na svu svoju vojnu i ekonomsku premoć, SAD će neizbježno izgubiti taj rat. Vijetnamski narod se bori za odbranu slobode, a narod koji se za to bori niko ne može pobijediti. Primjer za to je i narodnooslobodilačka borba jugoslovenskih naroda koja je završena pobjedom nad deseterostruko nadmoćnijim snagama okupatora i domaćih izdajnika. Zato je jedino pravo i veliko rješenje da se odmah povučete iz Vijetnama i prepustite Vijetnancima da sami uređuju svoje unutrašnje stvari. Ta je odluka u Vašim rukama i treba da je donesete. Postati ćete zaista veliki predsjednik SAD-a ako to učinite i ako pod Vašom vladom SAD što više doprinesu prevazilaženju hladnoratovske blokovske atmosfere, jačanju nada u mir i bržem nalaženju rješenja za ogromne ekonomske probleme savremenog svijeta. Mogućnosti ogovornosti SAD-a su u tom pogledu ogromne, a i Vaše lične."

Tito je zatim rekao da je kao mlad čovjek, oduševljen i ponešen slobodarskim tradicijama američke Deklaracije o slobodi, razmišljao o tome da emigrira u SAD. "Velika bi bila sreća i za SAD i za čovječanstvo kada bi današnja politika SAD-a bila zasnovana dosledno na idejama te Deklaracije o slobodi i demokratiji. Zašto nije tako? Zašto se danas SAD u mnogo čemu ponašaju kao svjetski žandarm koji guši slobodarske težnje i oslobodilačke pokrete u svijetu? Zar to nije u direktnoj suprotnosti sa Deklaracijom o slobodi? Ako učinite zaokret u politici SAD-a u ovom smislu zaista ćete postati veliki predsjednik".

Tajne Titovih razgovora sa najvažnijim svjetskim državnicima.

Saslušavši pažljivo ove Titove dosta neprijatne riječi, Nikson mu se zahvalio na otvorenom izlaganju. Rekao je da duboko cijeni motive koji su Tita rukovodili da sve ovo kaže. Rekao je da zaista želi da SAD izvuče iz rata u Vijetnamu, ali druga strana treba da mu pruži šansu da to na častan način učini. Jer, SAD ne žele da se iz Vijetnama povuku kao poražena strana, već na osnovu časnog mira. Povlačenje SAD-a kao porežane strane poremetilo bi međunarodnu ravnotežu. Osmjehujući se, Nikson je nastavio riječima da postoji jedna druga zemlja koja bi to željela i njen bi prestiž u svijetu, u tom slučaju, ojačao. A to ne bi bilo dobro za mir u svijetu, pa ni za međunarodni položaj Jugoslavije. "A, Vi ste", rekao je Titu, "u prijateljskim odnosima i sa tom zemljom. Koliko mi je poznato, i sa predstavnicima te zemlje razgovarate ovako otvoreno kao sa mnom. Zato Vas molim da vladi te zemlje, koja je vrlo uticajna u Vijetnamu, prenesete našu spremnost da se povučemo iz Vijetnama, ali na častan način, i da od njih tražimo i očekujemo da nam pruže takvu šansu". Nikson je zatim rekao Titu "da će mu odati jednu tajnu: moj prijatelj Kisindžer već nekoliko mjeseci van očiju javnosti vodi pregovore sa predsjednikom vlade Vijetnama Le duk Toom u Parizu radi sklapanja ugovora o miru". Tito je odgovorio da mu je drago što je to čuo, i dodao da bi bilo mnogo bolje da on (Nikson) lično, i vlada SAD-a neposredno sve to kažu "toj drugoj zemlji", što traže od njega da joj prenese. "Jer, nije ugodno jednoj maloj zemlji da bude medijator među tako moćnim i velikim državama. Ali, pošto ste me zamolili prvom pogodnom prilikom ću imati u vidu ovu vašu želju". Dalji razgovor o bilateralnim i drugim pitanjima protekao je u veoma prijateljskoj atmosferi. Uveče je Nikson priredio svečanu večeru u čast predsjednika Tita. Bilo je prisutno oko 500 zvanica - krem američkog društva. Nikson nije pročitao pripremljenu zdravicu već je, pod utiskom prethodnih razgovora, improvizovao. Rekao je, između ostalog, i ove misli: U ovoj sali smo bili domaćini mnogim velikim državicima svijeta. Pomenuo je Čerčila, De Gola, Nehrua... Ali, većeg državnika kao svog gosat nijesmo imali od našeg večerašnjeg gosta. I onda je biranim riječima govorio o Titu. Naveo je da je on bio na čelu herojske borbe jugoslovenskih partizana protivu fašističkih okupatora, da je pod njegovim rukovodstvom Jugoslavija pružila odlučan otpor Staljinovom hegemonizmu, da je Tito odlučan borac za mir i ravnopravnu saradnju. "Pod njegovim rukovodstvom Jugoslavija je postala jedna od najcjjenjenijih i najuglednijih zemalja u svijetu. Ona je veličine naše Luizijane - a ko u svijetu zna za Luizijanu, a za Jugoslaviju znaju svi. Ona je iskreni prijatelj Sjedinjenih Američkih Država". Tito i članovi delegacije su zatim posjetili Hjuston, Palm Springs i Los Anđeles. Tito je svuda dočekan sa najvećim počastima i ovacijama. Amerikanci su znali da je Tito komunista, ali to im nije smetalo da ga tako dočekaju. Cijenili su Titova velika djela i doprinos Jugoslavije pod njegovim rukovodstvom borbi za mir i ravnopravnu međusobnu saradnju. Iznenađen ovakvim pozivom za nepredviđeno i nepripremljeno izlaganje, Džemal Bijedić je improvizovao iznoseći neke najvažnije pokazatelje koji su mu bili u glavi. Pri tome je ponajviše govorio o tome da nam je te godine kukuruz dobro rodio, ali da je veliki problem što nema ko da ga obere. Izgledalo je svima smiješnim da Džemo, odmah poslije neočekivano oštrog Brežnjevljevog nastupa, toliko potencira problem berbe kukuruza. Po završetku svečane večere u čast Brežnjeva i odlaska gostiju, Tito je održao sastanak sa našom delegacijom u kojoj su, pored mene i Džema, bili još: Kardelj, Dolanc i Minić. Tito je prokomentarisao izlaganje Brežnjeva zapitavši: "Šta se to desilo da su oni ovako nastupili? Očigledno je da su procijenili da smo slabi i da je ovakav pritisak na nas moguć i da će dati rezultate. Na osnovu čega su to zaključili?" Zatim je rekao da njegovo ranije pripremljeno izlaganje ne odgovara i da Brežnjevu treba otvoreno odgovoriti. "Ja ću u toku noći, uz pomoć moga savjetnika Blaževića, pripremiti novo izlaganje", rekao je Tito. Zakazao je sastanak delegacije za 8 časova izjutra, da kažemo svoje mišljenje o onome što će on u toku noći pripremiti. (Nastaviće se) 2. Razgovor sa

Brežnjevom i sovjetskom delegacijom U novembru 1976. g. učestvovao sam, kao potpredsjednik Predsjedništva SFRJ, u razgovoru predsjednika Tita sa Brežnjevom i sovjetskom delegacijom, prilikom njihove državne posjete našoj zemlji. Prvi je, po običaju, uzeo riječ gost - Brežnjev. Ustao je - što nas je iznenadilo - i držeći u rukama pozamašan tekst saopštio: "Ovo moje izlaganje su odobrili članovi našeg Politbiroa". Brežnjev je taj tekst pročitao neuobičajno oštrim tonom, lupkajući povremeno prstom o sto. Izlaganje je započeo pokušajem da unese razdor u naše rukovodstvo. Obraćajući se Titu rekao je da njega sovjetski ljudi cijene i poštuju kao starog komunistu, učesnika Oktobarske revolucije i prijatelja Sovjetskog Saveza. Ali, neki njegovi saradnici su nešto drugo. Oni su antisovjeti! Zatim je zatražio da se ponovo organizuju Društva sovjetsko-jugoslovenskog prijateljstva (koja su ukinuta poslije napada IB na našu zemlju). Zatražio je da se znatnije proširi mogućnost za boravak sovjetskih ratnih brodova iz mediteranske flote u našim lukama "radi remonta i odmora posada". Zatražio je da se uspostavi čvršća koordinacija spoljne politike dvije zemlje i sl. Iznenadili su nas i sadržina i način Brežnjevovog izlaganja. Doživjeli smo ih kao snažan pritisak na Jugoslaviju - maltene kao zahtjev da se Jugoslavija čvršće veže za Varšavski pakt i da napusti svoju nesvrstanu politiku i samostalnu međunarodnu poziciju. Kad je Brežnjev završio svoje izlaganje, Tito mu je mirno rekao: "Bili ste vrlo otvoreni i dugi. Ja ću takođe biti i otvoren i dug. Pošto nam je po programu za današnje razgovore ostalo još svega dvadesetak minuta, jer nas čekaju druge obaveze i gosti koje smo pozvali na zvaničnu večeru u Vašu čast, ja ću Vam odgovoriti sutra. A, ovih dvadeset minuta ćemo iskoristiti da Vas naš predsjednik SIV-a, drug Bijedić, upozna sa našom ekonomskom situacijom".

Letjele su cedulje

U tekstu koji nam je Tito ujutru podijelio da bismo o njemu prodiskutovali prije sastanka s Sovjetima, on je, odmah na početku, konstatovao da se u izlaganju Brežnjeva nalazi dosta kontradiktornih stavova i nerazumijevanja Jugoslavije, njene unutrašnje i spoljne politike. Zatim je naglasio da je SKJ u posljednje vrijeme učvrstio svoje idejno i akcino jedinstvo. „Iako sam na čelu KPJ skoro 40 godina, nikada nijesam imao veće jedinstvo u rukovodstvu nego danas. Sve što ja kažem i radim, činim to sa znanjem i odobravanjem drugova iz našeg rukovodstva. I sve što ostali članovi našeg rukovodstva kažu ili čine to čine sa mojim znanjem i odobravanjem. Zbog toga ne treba tražiti razlike između mene i ostalih članova jugoslovenskog rukovodstva. Takvih razlika nema. Traženje tih razlika... može samo da šteti našem povjerenju i otežava međusobnu saradnju naših zemalja". Tito nam je rekao da je ovo pitanje tako tvrdo formulisao da bi ih spriječio da sutra, kada njega ne bude, brane Tita od jugoslovenskog rukovodstva i da im to bude povod za miješanje u naše unutrašnje stvari. Tito je veoma jasno i otvoreno odgovorio na Brežnjevov predlog da se ponovo formiraju društva jugoslovensko-sovjetskog prijateljstva. Rekao je: „Nikada nećemo dozvoliti njihovu obnovu, jer ta su se društva bila pretvorila u punktove sovjetske obavještajne službe i tako se pretvorila u društva za kvarenje jugoslovensko-sovjetskog prijateljstva. Mi imamo SKJ i KP SS i to su organizacije koje treba da brinu o jačanju našeg prijateljstva i naše saradnje. A, njih niko neće moći, nadam se, da zloupotrebi". Takođe je jasno i energično dao odgovor i na sovjetski zahtjev za boravak njihovih brodova u našim lukama. Rekao je da izvan onoga što omogućuje naš zakon o remontu stranih brodova u jugoslovenskim lukama ne možemo ići na davanje bilo kakvih drugih pogodnosti za bilo čiju stranu flotu, pa ni za sovjetsku. Mi smo nesvrstana zemlja u kojoj ne postoje i neće postojati strane vojne baze. Odlučno je odbacio tvrdnju Brežnjeva o postojanju antisovjetizma u jugoslovenskom rukovodstvu i u SKJ. Zamjerio je Sovjetima što se nijesu još uvijek odrekli stava iz Programa KP SS o borbi „protiv revizionističkog rukovodstva KPJ.“ /Tito je zatim rekao da bi želio da se jednom

zauvijek shvati da je jugoslovenski sistem samoupravljanja naša trajna orijentacija i suštinsko opredjeljenje, i da nesvrstanost posmatramo kao trajan, samostalan i nezavisan faktor i pokret. Založio se nedvosmisleno za jačanje našeg prijateljstva i saradnje na principima moskovske i beogradske Deklaracije, a to znači na principima ravnopravnosti i nemiješanja u unutrašnje stvari. Na tim principima smo spremni na svestranu saradnju sa sovjetskim narodima, a svaka druga osnova te saradnje mogla bi samo da je slabi i osujećuje. Ni preoštro ni preblago Kardelj je zapitao Tita, kada je pročitao tekst, da nije možda malo preoštar. Tito je odgovorio: Preoštar nije, vidite da nije preblag". Brežnjev i članovi njegove delegacije (Gromiko i Katušev) sa iznenađenjem su saslušali ovako odlučno iznošenje negativnih stavova u odnosu na neke njihove predloge. U toku Titovog izlaganja letjele su ceduljice koje je Brežnjev slao Gromiku i Katuševu. Razmišljao sam o tome da li će Brežnjev ljutito da reaguje na Titove stavove i kako će se ovaj sastanak završiti. Ali, moram da kažem da je Brežnjev reagovao veoma vispreno. Rekao je: „Dobro Druže Tito, čuli smo Vaše izlaganje. Shvatamo da su to Vaši jugoslovenski stavovi. O tim stavovima ćemo ozbiljno razmisliti i imati ih stalno u vidu. Vi ste čuli moje izlaganje i shvatili ste da su to naši stavovi. Nadamo se da ćete i Vi ozbiljno razmisliti o našim stavovima. Ali, čini mi se da u našim izlaganjima pored razlika o pojedinim pitanjima, postoji i dosta zajedničkog. Čini mi se da bismo na osnovu tih izlaganja mogli zaključiti da i mi i vi želimo jačanje prijateljstva i saradnje između SSSR-a i Jugoslavije na osnovama koje ste Vi pomenuli". Tito je odgovorio: „Tačno, druže Brežnjev, takav zaključak treba da izvučemo. Postoji obostrana želja za jačanjem našeg prijateljstva i saradnje i u tom pravcu i jedni i drugi treba da djelujemo". Kukuruzi i platani Ovaj sastanak je završen nešto ranije nego što je bilo programom predviđeno. Tito je u šali predložio Brežnjevu da ovo kraće neplanirano slobodno vrijeme iskoristi da se malo odmori jer ga čeka naporan posao: sadenje platana u vrtu prijateljstva. Brežnjev je na to cinično odgovorio: „Možda je najbolje da pođemo da Vam pomognemo u berbi kukuruza, što je to, po riječima druga Bijedića, jedan od Vaših najkrupnijih problema". Tito je sa sastanka pošao za Dobanovce gdje je poslije podne trebalo da se održe završni razgovori sa sovjetskom delegacijom. Ja sam pošao sa njim. U kolima mi je rekao: „Nadam se da su shvatili da ovo nije ni Češka ni Mađarska i da nama ne mogu diktirati svoje stavove lupkajući šakom po stolu". Na poslijepodnevnim razgovorima na Brežnjevu se vidno osjećalo neko olakšanje. Po mom utisku, ponašao se kao da je svojim saradnicima htio da kaže: „Eto, dobili smo što smo i zaslužili". Ubrzo je Katušev, sekretar CK KP SS, smijenjen sa te dužnosti. Da li je smijenjen samo zbog toga što je kao funkcioner CK KP SS zadužen za spoljnu politiku uticao na sovjetsku delegaciju i Brežnjeva da povjeruje da metodom oštrog pritiska može da postigne željene rezultate ili i još zbog nečeg drugog nije mi poznato. Ali, neuspjeh takvog nastupa sovjetske delegacije je svakako bio od presudnog značaja za njegovu smjenu.

Kuba i Jugoslavija

Na završetku devetodnevne državne posjete predsjednika Hua Kuofenga, početkom septembra 1978. g., Tito je na Brionima priredio oproštajnu večeru za goste iz Kine. Pri kraju večere, neposredno pred početak kulturno-umjetničkog programa, Hua Kuofeng je pokrenuo vrlo krupno političko pitanje, jedno od najkrupnijih u tom periodu. Rekao je: "Druže Tito za ovih sedam-osam dana imao sam mnogo značajnih i interesantnih razgovora sa Vama i Vašim saradnicima o brojnim međunarodnim pitanjima i našoj bilateralnoj saradnji. Ali, o jednom pitanju nijesmo razgovarali: o odnosima Kine i SSSR-a. Ja želim da iskoristim ovu priliku da čujem Vaše mišljenje o tome".

U posljednji čas

O toj temi zaista do tada nije bilo riječi u razgovorima Tita sa njim. Mi smo smatrali da nije naše da pokrećemo tu temu, već da o njoj razgovaramo samo ako je Kinezi pokrenu. A, Hua je do tada nije pokretao. Pokrenuo je tako krupno pitanje tek na oproštajnoj večeri - u vrlo nezgodno vrijeme, u atmosferi opuštenog ćaskanja brojnih gostiju, uz jelo i piće, i užurbanosti konobara da pokupe tanjire i pripreme salu za kulturno-umjetnički program.

Tito je, po mom utisku, u prvi mah iskoristio tu atmosferu i svoje godine, kao starijeg čovjeka koji baš ne čuje dobro, pa se ponašao kao da nije čuo pitanje koje mu je postavio Hua Kuofeng. Shvatio sam da je želio da u tom trenutku, u toj atmosferi, izbjegne razgovor o tako krupnoj temi. Međutim, Hua je ponovio svoje pitanje na isto ovako otvoren način.

Otvoreno pitanje - otvoren odgovor

"E pa, družo Hua, kada me tako otvoreno, po drugi put pitate, otvoreno ću Vam i odgovoriti, iako nije prilika za to. Smatram da je veoma loše i za mir u svijetu i za socijalizam što su odnosi između Kine i SSSR-a i vaših komunističkih partija tako loši. Zabrinjavajuće je što i vi i Sovjeti ne radite na poboljšanju tih odnosa, već obratno, na njegovom pogoršanju. Mislim da je najhitnije potrebno da promijenite smjer razmišljanja i djelovanja u tom pravcu kako da se poboljšaju ti odnosi. I to i jedni i drugi podjednako. To sam prošle godine rekao i drugovima u Moskvi, to kažem i vama. Rekao sam im da nemaju pravo što se ljute na Kinu zbog njenog otvaranja prema svijetu, zbog povećanog napora za bržim vlastitim razvojem. Kina se otvara na miroljubivim a ne na hegemonističkim osnovama. To je veoma dobro za mir i socijalizam. Ali, isto tako i vama kažem da morate prevazići dosta razvijeni antisovjetizam u Kini. Vi znate u kakvom su lošem stanju bili odnosi između Jugoslavije i SSSR-a poslije 1948. godine. Ja i moji drugovi se nikada nijesmo ponašali tako da što više zaoštrimo te odnose, već smo gledali unaprijed i razmišljali kako da ih poboljšamo, na principijelnim osnovama, kako da prevaziđemo to stanje jer je to u obostranom interesu. Oštro smo kritikovali staljinizam, ali smo se energično suprotstavljali svakom vidu antisovjetizma kod nas i on se kod nas nije ni razvio. Danas se naši odnosi poboljšavaju, dobri su i prijateljski iako postoje značajne razlike u putevima našeg unutrašnjeg socijalističkog razvitka i međunarodnim pozicijama naših zemalja. Prema tome, okrenite se razmišljanju kako da se poboljšaju odnosi sa SSSR-om. To je moj odgovor na pitanje koje ste mi postavili", rekao je Tito.

Imao sam utisak da je Hua bio iznenađen ovako direktnim Titovim odgovorom pa ga nije odmah komentarisao. Kao da je razmišljao šta da mu kaže. Tito je, da bi mu olakšao situaciju, smijući se rekao: "Nije sada prilika da o tome šire razgovaramo, evo došli su umjetnici, pa da njih čujemo."

Po završetku programa, otpratio sam Hua Kuofenga do njegove rezidencije, vile "Brionka". Želio je da idemo pješke. Uhvatio me je pod ruku i zatražio da prenesem drugu Titu da se on u svemu slaže sa njim. "Ne zaboravite mu reći: u svemu!" Poznato je da su postojale značajne razlike u pristupu politici nesvrstanosti između Kube kao domaćina 6. samita i Jugoslavije kao jedne od zemalja osnivača pokreta nesvrstanih. Kuba je, zajedno sa još jednim nevelikim brojem zemalja članica pokreta težila da se taj pokret razvija i djeluje kao produžena ruka Varšavskog pakta i SSSR-a, kao njihov "prirodni saveznik". Po njihovom mišljenju, SSSR i Varšavski pakt su najodlučniji borci protiv imperijalizma i najveća prepreka imperijalistima sa zapada da zavladaju svijetom. Šta je onda logičnije, tvrdili su, nego da pokret nesvrstanih bude saveznik i produžena ruka SSSR-a i istočnog lagera "jer su nam ciljevi isti". Postojala je namjera tih zemalja da se iskoristi činjenica što je Kuba

domaćin Samita, a F. Kastro njegov predsjedavajući, za ostvarenje ciljeva o promjeni karaktera pokreta nesvrstanih zemalja.

Samit u Havani

Odmah su se oglasile i neke članice pokreta n.z. koje su reagovala sa pozicije „prirodnog savezništva“ pokreta sa zapadnim blokom i SAD.

Postojala je realna opasnost da se na 6. samitu pokret nesvrstanih pocijepa, da se razbije i da prestane da bude vanblokova snaga koja se bori protiv blokova podjele svijeta, a za mir i ravnopravnu međunarodnu saradnju.

U takvoj situaciji najveći dio zemalja članica pokreta očekivao je od Jugoslavije i Tita da - s obzirom na njihov ugled i uticaj u pokretu - svojom odlučnošću u djelovanju sa pozicija izvornih principa nesvrstanih, onemoguće cijepanje pokreta i doprinesu očuvanju njegovog jedinstva i akcione usmjerenosti na osnovama tih izvornih principa.

Tito je, ponajviše zbog toga - iako u podmaklim godinama i bolestan - krenuo na daleki put u Havanu na čelu naše delegacije.

Bez okolišanja

Kubansko rukovodstvo, i posebno F. Kastro, priredili su Titu srdačan doček sa najvišim političkim počastima. Odmah je, istoga dana uveče, održan sastanak Tita i jugoslovenske delegacije sa Kastrom i najvišim političkim i državnim rukovodstvom Kube. Tito je prvi uzeo riječ i odmah, bez okolišanja, otvorio raspravu o spornim pitanjima - o razlikama oko karaktera i budućnosti pokreta nesvrstanih, kao i oko mogućeg ishoda 6. samita. Otvoreno je rekao Kastru i ostalima da je u pokretu nesvrstanih bilo vrlo rasprostranjeno mišljenje da ovaj Samit ne treba da se održi u Havani zbog sektaških i radikalnih stavova kubanskog rukovodstva po nekim bitnim pitanjima suštine i karaktera pokreta. Međutim, Jugosloveni su se svuda zalagali da se Samit održi u Havani zato što su smatrali da je to podrška Kubi, njenoj vladi i narodu. "Mi smo došli na ovaj Samit sa željom da on uspije. Ja sam, u dubokoj starosti, sa skoro 88 godina života, krenuo na tako daleki put iz prostog razloga što želi da ovaj Samit uspije. Mi ćemo se zalagati svim silama da Samit učvrsti jedinstvo i akcionu sposobnost pokreta nesvrstanih na njegovim izvornim principima i principijelnim pozicijama. Suprotstaviti ćemo se svim pokušajima da se pokret skrene sa tih pozicija i da se pretvori u prirepak bilo kojeg bloka. Znam da među nama ima razlika po nekim značajnim pitanjima koja se tiču pokreta. Sa Vama ćemo najkonstruktivnije saradivati po svim pitanjima koja vode u spjehu Samita, a suprotstavljati ćemo se i Vašim i svačijim drugim težnjama koje su na liniji promjene karaktera pokreta kao vanblokova političke snage i njegovog vezivanja za blokove."

Kubanci su, naročito Kastro, sa velikom pažnjom saslušali Titovo izlaganje. Bez obzira što je u Kastrovu govoru na Samitu i u njegovom ponašanju kao predsjedavajućeg bilo dosta ultraradikalnih stavova i tonova, on na njima nije insistirano do mjere koja bi ugrozila jedinstvo pokreta i dovela u otvoreni sukob sa nama. Svo vrijeme se sa velikim poštovanjem odnosio prema Titu. Titovo prisustvo na Samitu pomoglo je da on uspije i da se poboljšaju naši odnosi sa Kubom.

Spor oko Kampučije

U toku rada VI samita došlo je do ozbiljnih neslaganja i teškoća oko formulisanja stavova nesvrstanih zemalja oko Kampučije. poznato je da su vijetnamske trupe nekoliko mjeseci prije Samita upale u Kampučiju i formirale marionetsku vladu Henga Samrina, zbacivši dotadašnju, legalno izabranu vladu Kije Sampana. Među

nesvrstanim zemljama bile su velike razlike oko toga koja od te dvije vlade treba da predstavlja Kampučiju na Samitu. Drugim riječima: razlike su bile oko toga da li treba priznati ili osuditi vijetnamsku intervenciju u toj zemlji.

Domaćin Samita, kubanski predsjednik Fidel Kastro, kao i jedan broj nesvrstanih zemalja koje su tada težile da naruše vanblokovski karakter pokreta i da ga učine, kako su govorili, što više prirodnim savezničkog sovjetskog bloka, uporno su se zalagali za odobrenje vijetnamske intervencije i za priznanje Samrinove vlade. I kod nekih lidera afričkih zemalja iz matice nesvrstanog pokreta došlo je do izvjesnog kolebanja po tom pitanju, pa i do otvorenog podržavanja Kastrovog stava. Izgledalo je da će neslaganje oko kampučijskog pitanja ozbiljno ugroziti uspjeh Samita. Fidel Kastro je, kao predsjedavajući konferencije, iznio to pitanje na sjednici Biroa Samita. Biro su i sačinjavali predsjednik zemlje domaćina i dvadesetak potpredsjednika Konferencije, među kojima je bio i šef jugoslovenke delegacije na Samitu. Iako je funkcija Biroa bila briga o proceduralnim pitanjima ne o političkim, Kastro je na njega iznio i ovo krupno političko pitanje koje je trebalo da bude razmatrano na Političkom komitetu Samita, čiji su članovi bili predstavnici svih prisutnih delegacija iz 131 zemlje. Kastro je to učinio računajući da će u Birou dobiti podršku većine i tako lakše progurati svoj predlog i u Političkom komitetu.

Delikatna razlika

Na sjednici Biroa oko toga pitanja Kastro je nastupio vrlo oštro sa lagerskih pozicija, zalažući se za priznanje vlade Henga Samrina. Na toj liniji su govorili i Fam Van Dong, predstavnik Vijetnama, Mašel Samora, predsjednik Mozambika, Kenet Kaunda, predsjednik Zambije i još nekoliko šefova država članica Biroa. Dok Tito nije uzeo riječ izgledalo je da će Kastro uspjeti u svojim nastojanjima. Ali, poslije Titove riječi situacija se radikalno promijenila.

Tito je naglasio da treba ostaviti po strani praznu i ideološku retoriku- jer su izlaganja prethodnika bila puna takve retorike-i govoriti o suštini stvari. A suština je vojna intervencija Vijetnama, kojom je svrgnuta legalna vlada te zemlje. Obratio se Tito Fam Van Dongu, koji je sjedio preko puta njega, pitanjem: „Recite koliko angažujete divizija u okupaciji Kampučije?“ Zatim je postavio pitanje: „Zašto je Vijetnam izvršio vojnu intervenciju u Kampučije, svrgnuo jednu i doveo drugu vladu?“ Na to pitanje sam ja odgovorio: „Zato što mu se nije svidjela legalna vlada u toj zemlji“.

Neposredno obraćanje

Tito se tada neposredno obratio Fidelu Kastru riječima: „Druže Kastro, Vi imate snažnog susjeda kome se nimalo ne sviđa Vaša vlada. Ako bi taj susjed pokušao da učini isto što i Vijetnam, da vojnom intervencijom sruši Vašu vladu i da dovede neku drugu vladu koja je po njegovoj volji, zar bi pokret nesvrstanih priznao tu intervenciju, zar ne bi digao svoj glas za pravednu stvar Kube?“ Obratio se Tito zatim Mašelu Samori i nekim drugim državicima iz zemalja sa juga Afrike sa sličnim riječima: „I vi imate moćnog susjeda kojemu se vaše vlade nimalo ne sviđaju, pa šta bi pokret nesvrstanih zemalja učinio ako bi trupe Južnoafričke Unije rušile vladu Mozambika ili Zambije? Da li bi pokret ćutao ili bi svim snagama bio protiv toga? Možda se nekome ne sviđa ni sadašnja vlada u Jugoslaviji iako bi taj pokušao da silom oružja mijenja tu vladu, da li bi pokret nesvrstanih ćutao u tom slučaju?“ Tito je svoje izlaganje završio riječima. „Nemiješanje u unutrašnje stvari zemalja je jedan od fundamentalnih principa nesvrstanih zemalja. Ako bi sada pokret podržao intervenciju Vijetnama u Kampučiji i ozakonio rezultate te intervencije, učinili bismo time vrlo opastan presedan koji bi mogao da ugrozi mnoge druge nesvrstane zemlje i koji bi mogao da dovede u pitanje opstanak pokreta nesvrstanih zemalja!“

„Nije isto“

Poslije Titovog izlaganja predsjedavajući F. Kastro je predložio da se konstatuje da postoji konsenzus - jer pokret nesvrstanih tako odlučuje - da mjesto Kampučije ostane upražnjeno. Tito je na taj predlog reagovao svojim predlogom: „Zaključimo drugačije: pošto nema konsenzusa mjesto Kampučije treba da ostane upražnjeno“. „Zar to nije isto“, upitao je Kastro. „Nije isto“, rekao je Tito i njegov predlog je usvojen.

Pitao sam ga po završetku sastanka u čemu je suština ovog njegovog kontrapredloga; zar zaista nije Kastro u pravu da je to isto. Odgovorio je: ako mi ovdje zaključimo da postoji konsenzus nesvrstanih da mjesto Kampučije ostane upražnjeno, onda će to obavezivati nesvrstane zemlje da tako glasaju i u Generalnoj skupštini OUN. Po mom predlogu, rekao je, takva obaveza ne postoji i on će većinom glasati za vladu Kije Sampana - jer u OUN se ne odlučuje konsenzusom već većinom glasova. I, zaista, tako je i bilo: u GS OUN većinom glasova je odučeno da mjesto Kampučije zauzme vlada Kije Sampana a ne vlada koju su uspostavili Vijetnamci poslije invazije.

Razgovor sa predsjednikom Paname Omarom Torihosom

Jedan od šefova država sa kojima je Tito posebno razgovarao u Havani bio je i general Torihos, predsjednik Paname. To je relativno mlad čovjek generalskog držanja, koji je u svojoj zemlji uživao veliki ugled zbog toga što je pokrenuo odlučno pitanje da SAD vrata Panami suverenitet nad Panamskim kanalom, a time i ogromne prihode koje on donosi.

Pozdravio je Tita vojnički i odmah mu predložio da obrati pažnju na "novog, mladog, veoma perspektivnog političara iz Afrike Mašela Samoru, predsjednika Mozambika". Pošto sam ja, neposredno prije ovog razgovora, informisao Tita da je te večeri na Samitu Mašera održao jedan veoma radikalni, ultralijevo govorni zalažujući se za "prirodno savezništvo" nesvrstanih sa istočnim blokom, i obavijestio ga da je Samora jedan od rijetkih šefova država na ovom Samitu koji nije izrazio želju da se sretne sa Titom, zapitao sam Torihosa: "Na osnovu čega to predlažete? Zar nijeste slušali njegov noćasnji govor?"

Torihos je mirno odgovorio: "Istina je da je Samora sinoć održao veoma slab govor na Samitu. Taj govor je pun ultralijevo fraza. Usmjeren je na vezivanje pokreta za socijalistički lager, kao njegovog saveznika. Jednom riječju, u tom govoru se može naći vrlo malo koja teza koja bi mogla biti osnova za pokret nesvrstanih zemalja. Samoru ne treba cijeniti samo po tom govoru, treba uzeti u obzir objektivni veoma teški položaj Mozambika i Samore. Treba uzeti u obzir i njegovo neiskustvo kao državnika. On je po svemu sudeći veoma pošten čovjek. Zato i predlažem Titu da obrati pažnju na njega".

"Govoreći ovo o Mašelu Samori, podsjećam se na sebe", rekao je Torihos, "i na neka svoja radikalistička shvatanja u doba krize oko Panamskog kanala. Smatrao sam da Panamski kanal treba minirati i razoriti ako SAD ne prihvate naše zahtjeve i uslove za mirno rješenje problema. Mnogi se nijesu slagali sa mojim mišljenjem. U to vrijeme ste Vi, Tito, bili u posjeti Panami. Divio sam Vam se kao heroju iz oslobodilačkog rata i sukoba sa SSSR-om. Radovao sam se susretu sa Vama, između ostalog i zato što sam vjerovao da će moja radikalna zalaganja naići na Vašu punu podršku. Mislio sam: ko će me drugi razumjeti i podržati ako ne heroj - maršal Tito. U prvom razgovoru sa Vama izložio sam Vam svoje namjere. Upitali ste: a šta ću ako Amerikanci ne budu spremni u ovom momentu da idu toliko daleko i da odmah priznaju puni suverenitet Paname nad zonom Kanala. Spremno sam odgovorio da ću u tom slučaju minirati i razoriti Kanal. Odgovorili ste mi da to ne činim, jer ako velikoj sili stanete na žilu kucavicu njenih interesa ili njenog ponosa, ona se neće

ustručavati ni od najkrvavijih mjera. Reakcija SAD-a, ako bi minirali Panamski kanal, bila bi tragična za mali panamski narod - preduzeli bi, bojim se, i mjere koje bi dovele u pitanje čak i njegov opstanak. Ne slažući se sa Vama ja sam rekao da smo mi spremni da prihvatimo borbu sa njima, kao što ste vi prihvatili borbu sa daleko nadmoćnijim Nijemcima. Dobićemo i pomoć, doći će trupe iz prijateljskih zemalja da nam pomognu. Vi ste mi, odmahnuvši rukom, odgovorili da je drugačija situacija sada od one u kojoj je Jugoslavija vodila narodnooslobodilačku borbu. Strane trupe će možda i doći da pomognu, ali pitanje je da li će htjeti da se povuku kada vam ne bude više potrebna pomoć. Rekli ste da učinimo sve da pregovorima oko Kanala ostvarimo maksimum onoga što je realno moguće, da ne izlažemo zmelju riziku uništenja. Bio sam razočaran ovakvim Vašim stavovima. Pomislio sam da su godine preobrazile heroja Tita i pretvorile ga u oportunistu. Ali sam, ipak, postupio po Vašem savjetu. Kada sam na istaknutim dužnostima saznao i stekao više iskustva, došao sam do zaključka da ste bili potpuno u pravu". Torihos je tada ustao i, poklonivši se Titu, rekao: "Hvala Vam, Maršale, što ste spasili panamski narod od moje plahovitosti i neiskustva".

U trenucima kada je Samit, na kraju zasijedanja, usvojio rezoluciju zahvalnosti i priznanja Titu, stvorila se oko njega neopisiva gužva: prilazili su šefovi delegacija da mu čestitaju, da ga zagrlje. Tito se, premoren od te gužve i napora koje je imao tih dana, pozdravljao rutinski s mnogima od njih jer ih nije poznavao. Primijetio sam da se Mašel Samora snebiva šta da uradi i odjednom se i on uputio kroz tu gužvu da priđe Titu i čestita mu. Tito se i sa njim rutinski pozdravio, nije ga prepoznao. Kada sam ga podsjetio da je to Samora, Tito mu se pripovratio i srdačno ga zagrlio govoreći mu: "Tako mi je drago, družo Samora, što sam se, makar i u ovoj gužvi, susreo sa Vama". Tapšući ga po ramenima govorio mu je da zna da mu je teško i da se sa teškoćama herojski nosi, da mu želi što više uspjeha u tim njegovim velikim naporima za dobrobit Mozambika i sl.

Tajne Titovih razgovora

Mnogi su se začudili ovakvoj Titovoj prisnosti sa Samorom koji je od uzbuđenja bio crven kao rak. Začudio sam se i ja i to sam mu i rekao u kolima na putu za rezidenciju. Prijekorno mi je odgovorio da ne treba da budem toliko jednostran. "Bio je radikalni i ultraljevičar u svom govoru - pa zar je to čudno? Njemu i Mozambiku je zaista teško. SAD preko Južne Afrike vrše na njega strahoviti pritisak. Veoma su siromašni, a pomoći ni od kuda. Pa kako da ne bude radikalni? On je zaista jedan od hrabrih boraca protiv kolonijalizma u Africi i Jugoslavija treba sa njim i njegovom zemljom da što prije poboljša odnose".

Nedugo po povratku sa Samita u Havani bio sam šef jugoslovenske delegacije na sahrani Agustina Neta, predsjednika Angole. Srio sam se u Luandi sa M. Samorom. Bio je veoma srdačan i biranim riječima je govorio o Titu i Jugoslaviji. I on je rekao da naše dvije zemlje treba da poboljšaju odnose. I poboljšale su ih u svim oblastima zahvaljujući tom kratkom susretu Tita i Samore u Havani.

Tito je zaista imao sva svojstva harizmatične ličnosti. On je tu svoju harizmu stekao višedecenijskim neumornim i uspješnim radom i borbom za Jugoslaviju, njenu korist i korist njenih naroda, za razliku od nekih današnjih vođa koji svoju harizmu stiču na sve većoj nesreći naše zemlje i njenih naroda.

Zbog ogromnih ličnih zasluga u narodnooslobodilačkoj borbi i poslijeratnom razvoju Jugoslavije i svog dosljednog djelovanja u korist mira, blagostanja i dostojanstva ljudi i naroda, Tito je imao veliki ugled i autoritet kod naših građana i kod svojih najbližih saradnika.

Naši građani i njegovi saradnici su se odnosili prema njemu sa neskrivenom ljubavlju i poštovanjem. U izrazima tog poštovanja bilo je i bespotrebnih i neukusnih

pretjerivanja koja Titu, kao nespornoj istorijskoj ličnosti, nijesu trebala - samo su mogla da mu štete. U ta pretjerivanja spadaju: ritualno nošenje i uručivanje štafete svake godine za Titov rođendan; davanje njegovog imena velikom broju gradova i najljepšim ulicama i trgovima manje-više u svim mjestima; dodjeljivanje bezbrojnih plaketa i počasnih zvanja i sl. U to spada i ustavna odredba o "trajanju mandata bez ograničenja". Tito je trebalo da se sam odlučno suprotstavi tim neukusnim pretjerivanjima. Ali, nažalost, nije to učinio.

S obzirom na harizmu koju je imao danas se često postavlja pitanje da li je Tito trpio saradnike koji kritički misle ili je favorizovao poltrone i klimoglavce? Na to pitanje se daju različiti odgovori.

Tito nije trpio ni u SKJ, niti među svojim najbližim saradnicima, ideološke razlike oko osnovnih puteva razvoja zemlje i izgradnje socijalizma, utvrđenim u programskim dokumentima SKJ. I on je bio dosljedni sljedbenik komunističke doktrine da nije moguća izgradnja socijalizma bez postojanja idejno-politički monolitne KP kao avangarde radničke klase. Zbog toga su i u SKJ pod Titovim rukovodstvom gušena politička strujanja zasnovana na različitim mišljenjima o pojedinim pitanjima koja su zadirala u neke neprikosnovene dogme komunističkog pokreta. Brzo i olako su uklanjani sa političke scene pojedini čelni funkcioneri SKJ koji su u svojim razmišljanjima smjelije izlazili izvan okvira tih dogmi (npr. Đilas, Nikezić i dr). Kao i oko svake harizmatične ličnosti, i oko Tita je bilo poltrona i klimoglavaca. Ali, na osnovu mojih iskustava iz saradnje sa njim, smatram da ih on nije favorizovao a potiskivao one koji kritički misle svojom glavom.

Kada se radilo o raspravama koje se nijesu odnosile na strateška ideološka opredjeljenja i pitanja utvrđena u programskim dokumentima već o putevima i metodama borbe i rada za njihovo ostvarivanje, Tito je cijenio saradnike koji su otvoreno iznosili svoje mišljenje i onda kada su znali da ono nije u skladu sa Titovim mišljenjem. Istina, više je volio da mu se protivrječi kroz razgovor sa njim nego na širim sastancima. Kroz razgovor sa njim saradnici su mogli, ako su htjeli, bez ustezanja da iznose svoja razmišljanja i predloge i vode dijalog oko toga sa njim. Ali, ako bi tako istupali i na sastancima suprotstavljajući se njegovom mišljenju ili predlogu, nije bilo teško uočiti da mu to nije bilo pravo. Ali, to nije ostavljalo nikakve posljedice po onoga ko bi tako postupio.

Ovu svoju tvrdnju potkrijepiću, radi ilustracije, sa nekoliko konkretnih primjera te vrste kojima sam bio svjedok.

Znao je Sovjete

Prilikom posjete SSSR-u, početkom sedamdesetih godina, na uporno traženje Brežnjeva i ostalih sovjetskih rukovodilaca da se omogući šire korišćenje naših luka i brodogradilišta za remont sovjetskih ratnih brodova i odmor posada iz njihove Mediteranske flote, Tito je dao neodređen odgovor: razmotrićemo to, vidjećemo... Sovjeti su taj njegov odgovor prihvatili kao obećanje, kao pozitivan odgovor na njihove zahtjeve i tražili su da se to što prije počne i konkretno da ostvaruje. Taj Titov odgovor su na sličan način shvatili i neki članovi jugoslovenskog rukovodstva. Ovo pitanje je došlo ubrzo na dnevni red sjednice Predsjedništva SFRJ, kojom je predsjedavao potpredsjednik K. Crvenkovski, a na kojoj Tito nije bio prisutan. Veljko Mićunović, član Predsjedništva i predsjednik njegovog savjeta za međunarodne odnose, uzeo je riječ među prvima. Rekao je da mu je žao što Tito nije na sjednici kada se raspravlja o ovom veoma značajnom pitanju, ali je obećao da će njemu i Kardelju odmah poslije sjednice poslati neautorizovani stenogram ovog svog izlaganja da bi se izbjegle pogrešne interpretacije. Rekao je, zatim, da mu je žao što je Tito dao takvo, makar i neodređeno, obećanje bez konsultacije sa jugoslovenskim rukovodstvom, tim prije što on kao dugogodišnji ambasador u Moskvi dobro poznaje Sovjete i zna da će oni tretirati Titov odgovor kao izlazak u susret njihovim

zahtjevima i da će sa tih pozicija nastaviti pritisak na Jugoslaviju da bi je i tim putem vezali za istočni lager i kompromitovali njenu nesvrstanu poziciju.

Kad zbori Mićunović

Bilo bi bolje da je Tito odmah najenergičnije odbio takve njihove zahtjeve. Ako bismo prihvatili zahtjev Sovjeta, postali bismo privjesak lagera i prestali da budemo nesvrstana zemlja. Mićunović je dalje rekao da smo kao Predsjedništvo u situaciji da nađemo rješenje koje će onemogućiti ostvarenje tih sovjetskih namjera, a koje neće dovesti u pitanje Titov integritet. Zatim je predložio da treba donijeti savezni zakon o remontovanju stranih brodova u našim lukama koji bi važio za sve zemlje a ne samo za SSSR. Taj zakon treba da bude tako restriktivan da svakom bude jasno da nema ni govora o davanju naših luka za baze bilo čijim flotama. U tom smislu je predložio da taj zakon treba da sadrži slijedeće odredbe: da se u isto vrijeme u našim brodogradilištima mogu nalaziti najviše dva strana ratna broda; da ti brodovi moraju da budu bez oružja i bez posada; da posade za to vrijeme treba da budu u lukama zemlje čiji se brod remontuje i sl.

Predsjedavajući Crvenkovski bio je nezadovoljan stavovima V. Mićunovića. Smatrao je da oni dezavuišu Tita i ono što je on obećao Sovjetima.

Mićunović je reagovao rekavši da je ubijeden da će Tito prihvatiti sve ove njegove predloge zato što su u interesu zemlje, a ni u čemu ne dovode u pitanje Titov integritet, već predstavljaju častan izlaz i za njega i za zemlju poslije njegovih neodređenih obećanja u Moskvi.

Upoznavši se sa Mićunovićevim stavovima i predlozima Tito ih je u cjelini prihvatio kao mudre i politički ispravne stavove i izrazio mišljenje da sa takvim stavovima i predlozima Predsjedništvo treba odmah da ide pred Saveznu skupštinu.

Veljko Mićunović je i ranije kritički govorio pred Titom o nekim njegovim predlozima. Ali, ni tada nije bilo nikakvih "osvetničkih" Titovih poteza prema njemu. Nije jer je Tito cijenio Veljka kao čestitog čovjeka koji uvijek govori ono što misli. Kada je crnogorsko rukovodstvo predložio da V. Mićunović po drugi put ide za ambasadora u SSSR, a potom ga informisalo da će Crna Gora da predloži Veljka za člana Predsjedništva SFRJ 1971. g., Tito je ocijenio da su to veoma dobri predlozi i saglasio se sa njima uz komplimente Veljku i kao čovjeku i kao političaru.

Uoči posjete Švedskoj

Nekoliko dana uoči posljednje Titove posjete Švedskoj, u Štokholmu su organizovane demonstracije neprijateljske emigracije (ustaša i četnika) protiv Tita i Jugoslavije.

Tito je tim povodom sazvao sjednicu Predsjedništva SFRJ u proširenom sastavu, u svojoj rezidenciji u Užičkoj 15, radi procjene da li u tim okolnostima treba otkazivati njegovu već dogovorenu posjetu Švedskoj. Bio je veoma ljut i prvi je iznio mišljenje da su te demonstracije organizovane uz podršku, ili najmanje blagonaklon stav, švedske vlade. Zaključio je da vlada Ulofa Palmea, koji je tada bio švedski premijer, vodi dvoličnu politiku prema nama i da zbog toga treba otkazati njegovu planiranu posjetu Švedskoj. Njegovo mišljenje su podržali svi članovi Predsjedništva i predsjednik SIV-a Džemal Bijedić.

Đuranović nudi ostavku

Međutim, savezni sekretar za spoljne poslove Miloš Minić bio je drugačijeg mišljenja. Rekao je da mu je žao što je Tito zauzeo svoj stav prije nego što je čuo mišljenje svoga ministra inostranih poslova i što su tako postupili i članovi Predsjedništva SFRJ. Ali, i pored tako rezolutnog Titovog stava i stava članova Predsjedništva, on se smatra obaveznim da iznese svoje mišljenje koje je potpuno drugačije. On smatra,

na osnovu analiza koje su učinjene u SSIP-u, da švedska vlada nema veze sa ovim demonstracijama i da ne treba otkazivati dogovorenu posjetu jer bi to štetilo interesima Jugoslavije, a koristilo organizatorima demonstracija. Minić je zamolio Tita i Predsjedništvo da se odluka o otkazivanju posjete još ne donosi. Predložio je da povodom održanih demonstracija uputimo vrlo oštar, čak i pomalo ultimativni protest švedskoj vladi. Ako ona zaista nema nikakve veze sa demonstracijama i ako joj je izuzetno stalo do ostvarenja posjete, ona će preći preko oštine i ultimativnosti našeg reagovanja. Razumjeće zašto tako postupamo. Poslije njihovog odgovora treba da donesemo odluku da li posjetu treba odložiti ili ostvariti. Minićev predlog je prihvaćen. Švedani su odmah reagovali veoma pozitivno i ostvarena je posjeta, i to veoma uspješna posjeta, Predsjednika Tita Švedskoj.

Čuti i drugu stranu

Po povratku iz Švedske Tito je opet sazvaio proširenu sjednicu Predsjedništva SFRJ da informiše o toku i rezultatima posjete. Rekao je da bila krupna greška da je posjeta otkazana, kao što je on predlagao. Zahvalio se Milošu Miniću što je svojim upornim insistiranjem na stavu drugačijem od njegovog stava i stavova članova Predsjedništva presudno uticao da ta greška nije učinjena.

Na sjednici Savjeta za narodnu odbranu koja je održana sredinom decembra 1979. g. u Karađorđevu, Tito je uputio oštru kritiku SIV-u zbog toga što nije kroz predlog saveznog budžeta za 1980. g. udovoljio zahtjevima Saveznog sekretarijata za NO da mu se dodijeli više sredstava nego što je SIV predložio Skupštini. Zatražio je od predsjednika SIV-a Veselina Đuranovića da se odmah ispravi učinjena greška i vojsci predlože sva tražena sredstva.

Predsjednik SIV-a Veselin Đuranović nije prihvatio tu kritiku i zahtjev da se SSNO-u predloži više sredstava. Rekao je da svi dobro znamo da je ekonomska situacija u zemlji veoma teška i da srljamo u sve dublju krizu. U takovj situaciji je kod nas veoma karakterističan raskorak između riječi i djela - svi se verbalno zalažemo za politiku stabilizacije, a u praksi se malo ko ponaša u skladu sa tom politikom. Rekao je dalje da se Savezno izvršno vijeće samo ne može izboriti za stabilizaciju. To mora da bude najšira društvena akcija. Ono što može SIV to je da, kao organ kod koga se stiču sve informacije o ekonomskoj situaciji, objektivno informiše Predsjednika Republike, Predsjedništvo SFRJ, Skupštinu SFRJ i jugoslovensku javnost o svoj težini te situacije i da predloži Skupštini i jugoslovenskom društvu mjere ekonomske politike, uključujući i obim saveznog budžeta, u skladu sa potrebama ostvarenja politike ekonomske stabilizacije.

SIV je bio u pravu

Polazeći od ocjene naše situacije, SIV, na čijem je čelu on, ne može i neće predlagati mjere i politiku koja će destabilizaciono djelovati, niti podržavati bilo čije zahtjeve, pa ni zahtjeve koji potiču iz Saveznog sekretarijata za narodnu odbranu, kada nijesu u skladu sa politikom stabilizacije. „Ako je takva orijentacija SIV-a neprihvatljiva za Predsjednika, Predsjedništvo i Skupštinu SFRJ, ja nudim svoju ostavku, a time i ostavku sadašnjg SIV-a u cjelini“, rekao je Đuranović i dodao: „Moraćete potražiti druge ljude koji će podržati predloge SSNO-a za povećanje sredstava koje bi još više pogoršalo ekonomsku situaciju. Po našem mišljenju, i SSNO mora da se uključi u opštu borbu za stabilizaciju“.

Đuranovića su podržali potpredsjednik Predsjedništva L. Koliševski, predsjednik Skupštine SFRJ D. Marković i ja kao član Predsjedništva. Koliševski je rekao da je Đuranović potpuno u pravu. Dodao je ljutito: „Nažalost, u našoj zemlji ima dosta manipulacija. I oko stabilizacije i oko drugih pitanja. Neki manipulišu i sa Vašim imenom u težnji da dobiju više sredstava za neracionalnu potrošnju“.

Tito je, poslije ovakvog reagovanja Đuranovića, Koliševskog i Markovića odustao od insistiranja na svom zahtjevu, rekavši da je SIV u pravu što se zalaže za što

dosljednije sprovođenje politike ekonomske stabilizacije i da ga on u tome podržava. Obraćajući se Đuranoviću rekao je: „Pripremite pedlog budžeta za koji mislite da je u skladu sa politikom stabilizacije, bez obaziranja na bilo čije nezadovoljstvo što njegovim prohtjevima nijeste udovoljili“. Na tome se i završilo.

Izbjegnuta greška

4. Posjeta etiopske delegacije

U februaru 1977. g. došla je u posjetu našoj zemlji višočlana delegacija Revolucionarnog savjeta Etiopije, na čelu sa potpredsjednikom Savjeta, potpukovnikom Abate Atnafuom. Programom, koji je Tito odobrio, bilo je predviđeno da na kraju posjete on primi delegaciju i razgovara sa njom. To je, de fakto, bila i najvažnija tačka programa boravka te delegacije u našoj zemlji.

Međutim, dan uoči sastanka sa delegacijom Tito mi je, kao potpredsjedniku Predsjedništva i domaćinu delegacije, zamjerio što sam mu nametnuo ovu obavezu, kako je rekao: da on primi delegaciju na čijem je čelu jedan potpukovnik. Bilo mi je jasno da je neko iz Titove okoline uticao da Tito zauzime ovakav stav. Pokušao sam da šaljivo odgovorim: "Šta ja mogu kada revolucije ne predvode generali nego potpukovnici". Tito me oštro prekinuo, rekavši da je stvar ozbiljna, a moja šala neumjesna. On do sada nije primao potpukovnike, pa neće ni sada. Odgovorio sam da je on više puta primao vođu egipatske revolucije, potpukovnika Gamala Abdela Nasera. A delegacija iz Etiopije je iz najvišeg tijela revolucije i došli su u posjetu Jugoslaviji u situaciji kada Etiopija preživljava najteže dane. Očekuju od Jugoslavije ohrabrenje, podršku i pomoć. "Za njih je najvažnije susret sa Vama, družu Tito, i zbog toga su i došli u posjetu našoj zemlji. Ako ne dođe do tog susreta biće to veliko razočarenje za delegaciju i za Revolucionarni savjet Etiopije. To neće ostati bez teških posljedica po buduće odnose Jugoslavije sa Etiopijom. Zato Vas molim da primite članove delegacije iz Etiopije u skladu sa programom s kojim su i oni upoznati. Bez toga će njihova posjeta biti neuspješna".

Ovaj razgovor je vođen u Titogradu, gdje je Tito prisustvovao proglašenju za člana Crnogorske akademije nauka i umjetnosti. Tito mi nije ništa odgovorio. Putovali smo od Titograda do Igala zajedno u njegovim kolima. Za razliku od putovanja od Igala do Titograda, kada je bio svo vrijeme vrlo razgovorljiv, ovoga puta je bio neuobičajeno šutljiv. Tek po povratku u Igalo rekao mi je da će primiti etiopsku delegaciju kako je i planirano. Sjutradan su razgovori Tita i Atnafua bili izuzetno sadržajni. Atnafu je opširno informisao Tita o situaciji u Etiopiji i njenom međunarodnom položaju poslije zbacivanja cara Haila Selasija. Sa velikom pažnjom, čak i sa ushićenjem, saslušali su Titove komentare i savjete.

Po završetku razgovora Tito mi je rekao da bi zaista bila velika greška da ovaj susret nije održan i da je on ostao pri svom stavu da neće da primi delegaciju. Zahvalio mi je što sam bio uporan i insistirao da se dogovoreni program poštuje.

5. "Kritike" nekih crnogorskih generala

Sredinom šezdesetih godina neki generali iz Crne Gore (V. Terzić, R. Vukanović, J. Vukotić i dr.) objavili su svoja ratna sjećanja ili studije na pojedine teme iz NOB-a. O pojedinim pitanjima su neki od njih iznosili stavove i mišljenja koja su odudarala od dotadašnje "zvanične" historiografije (na pr. da li je trebalo rušiti most na Neretvi u 4. ofanzivi i sl).

Ubrzo su uslijedili i žestoki napadi na autore tih tekstova preko "Narodne armije" i drugih vojnih glasila. Bilo je očito da su ti napadi organizovani iz vrha tadašnjeg SSNO. Iako su imali oblik "istoriografske kritike" ti napadi su to bili ponajmanje. U stvari, radilo se o političkim napadima na autore tih tekstova i to uz vrlo grube i

oštre političke diskvalifikacije ("antititovci", nacionalisti i sl).

Predsjednik CK SK Crne Gore Đoko Pajković je smatrao da je CK SK CG dužan da reaguje, odnosno da stane u zaštitu napadnutih generala. Napisao je, u tom cilju, pismo adresirano "Sekretarijatu IK CK SKJ - drugovima Titu, Kardelju, Vlahoviću i Todoroviću". U pismu je iznio ocjenu da se pod vidom tobožnje historiografske kritike vrše organizovani politički napadi na grupu istaknutih generala u cilju njihovog političkog diskreditovanja. Svi napadnuti su istaknuti partizanski komandanti iz Crne Gore koji uživaju veliki ugled kod crnogorskih građana i komunista. Zatražio je da CK SK CG bude obaviješten u čemu je to politička odgovornost drugova o kojima je riječ, da bi mogli da damo objašnjenje građanima i komunistima, i dodao da pošto smo ubijedjeni unaprijed, poznajući te ljude, da takve odgovornosti nema, tražimo da Vi preduzmete energične mjere kod vrha JNA da se sa takvim napadima na nedužne ljude odmah prestane.

Na sjednici Sekretarijata IK CK SKJ tadašnji savezni sekretar za NO oštro je reagovao na pismo Đoka Pajkovića, kvalifikujući ga kao nepovjerenje u vojni vrh i miješanje u poslove JNA. Đoko mu u odgovoru nije ostao dužan.

Tito je pažljivo saslušao sve iznijete argumente i ubrzo su prekinuti napadi na te generale.

Govor argumenata

Poznato mi je da je Đoko Pajković više puta pred Titom kritički govorio o pojedinim pitanjima: na pr. o tome zašto SSNO uzima svu akumulaciju, pa i veliki dio amortizacije, iz RZ „Sava Kovačević“ u Tivtu. I na tu kritiku je Gošnjak reagovao vrlo oštro, ali ga Tito kao Vrhovni komandant u tome nije podržao. Đoko je pred Titom vrlo kritički govorio o negativnim posljedicama Titovog nedolaska u posjetu Crnoj Gori punih 11 godina - od 1958. do 1969. g. Ali, poznato mi je i to da je Tito cijenio Đoka kao poštenog čovjeka i dosljednog revolucionara. Te i slične Đokove otvorene kritičke primjedbe nijesu uticale na promjenu Titovog mišljenja o njemu, čak ni onda kada su od strane pojedinih Crnogoraca, koji se nijesu slagali sa Đokovom politikom smjelijeg kadrovske podmlađivanja u Crnoj Gori, dolazile optužbe da je Đoko zajedno sa ekipom oko sebe „antititovac“ i „prosrbin“. Tito nije prihvatio takve optužbe - dao je punu podršku politici Đoka Pajkovića u Crnoj Gori i ekipi kadrova kojoj je Đoko bio na čelu. Spor u žiriju Crnogorsko rukovodstvo je predložilo da se prva nagrada AVNOJ-a, ta najviša jugoslovenska nagrada, za doprinos i zasluge u oblasti vojnog dijela, dodijeli Peku Dapčeviću. Predlog je obrazložen poznatim činjenicama da je Peko jedan od najistaknutijih komandanata najvećih vojnih formacija NOVJ i pisac mnogih zapaženih vojnih studija o našem NOR-u. Prva nagrada AVNOJ-a za zasluge te vrste upravo treba i da pripadne jednoj takvoj ličnosti kao što je to Peko Dapčević. Međutim, tadašnji vojni vrh nije bio istog mišljenja kao i crnogorsko rukovodstvo. Oni su smatrali da prva nagrada te vrste treba da pripadne aktuelnom saveznom sekretaru za narodnu odbranu generalu Ljubičiću. On u ratu nije spadao u grupu najistaknutijih partizanskih komandanata, ali ima, po njihovom mišljenju, velike zasluge za poslijeratni razvitak i izgradnju JNA, a uz to je i on pisac jedne poznate vojne studije. Sa takvim mišljenjem vojnog vrha slagao se i predsjednik žirija za dodjelu te nagrade, Mirko Popović. U ime i po nalogu crnogorskog rukovodstva ja sam imao opširniji razgovor sa predsjednikom Žirija u namjeri da ga podrobnije upoznam sa motivima i argumentima koji idu u prilog predloga da Peko Dapčević prvi dobije tu nagradu. Poslije toga razgovora, jednoga dana me pozvao Mirko Popović i rekao mi da je upravo došao sa sastanka sa Titom na kome su ga on i predsjednik Savezne skupštine upoznali sa problemom oko ove nagrade. Rekao mi je da je i Titovo mišljenje da Peko ne mora prvi da dobije tu nagradu. Oštro sam mu, sa svoje strane, zamjerio što pokušava da uvuče Tita u

raspravu o tom pitanju s ciljem da eventualnu pogrešnu odluku žirija unaprijed pokrije i prikrije Titovim imenom, a i da pozivom na Titovo mišljenje utiče na članove žirija koji ne misle kao što misli Popović. Razgovor s Titom Zajedno sa članom Predsjedništva SFRJ, Lazarom Koliševskim zatražio sam razgovor sa Titom oko ovog pitanja. Na tom razgovoru smo ga Lazo i ja upoznali šta nas je informisao Mirko Popović i šta sam mu ja odgovorio. Ponovio sam mišljenje crnogorskog rukovodstva da je Peko Dapčević ličnost kojoj među prvima treba da pripadne nagrada ove vrste. Mi smo čvrsto vjerovali da i Tito misli isto tako, ali nijesmo htjeli da se koristimo njegovim imenom u poslovima za koje svu odgovornost treba da snosi žiri. Rekao sam da smo iznenađeni - ako je tačna Popovićeve informacija - negativnim Titovim mišljenjem oko našeg predloga. „Jer, Vi, družo Tito, bolje od svih nas znate koliko su velike komandantske zasluge Peka Dapčevića u našem ratu. Nije nam jasno iz kojih ste onda motiva izrazili negativan stav?“. Ponovio sam da uopšte nije dobro što žiri nastoji da sa pozivom na Tita i njegovo mišljenje utiče na odluku po predlogu za Peka ili bilo koga drugog komandanta. „Žiri sam treba da odlučuje na osnovu argumenata i da za svoje odluke sam snosi odgovornost“. Rekao sam i to: „Ako žiri, čiji je predsjednik Mirko Popović, odbije predlog da se Peku dodijeli priznanje i dodijeli ga nekom drugom, to neće imati nikakvih političkih posljedica ni za Peka ni za predlagače. To će samo govoriti o nedovoljnoj zrelosti i objektivnosti žirija. Ali, ako se takva odluka bude pravdala i objašnjavala Vašim negativnim mišljenjem, to će svakako predstavljati ozbiljan politički problem. Ljudi će se s pravom pitati: zašto je Tito protiv Peka?“ I Lazo i ja smo zamolili Tita da upozori predsjednika žirija da se ne poziva na njegovo ime ni oko ove ni oko drugih nagrada, već da radi u skladu sa svojim ovlašćenjima i da odgovara sam za svoje odluke.

Po procjeni žirija

Tito se u svemu složio sa nama. Ljutito je reagovao tvrdeći da on nije bilo kome rekao da je protivu nagrade Peku. „Zašti bih ja bio protiv, kada je veoma dobro poznato svima koliko sam ja lično cijenio Peka kao jednog od naših najistaknutijih i najboljih komandanata. Po mojoj naredbi, kao Vrhovnog komandanta, Peko je svo vrijeme rata bio na čelu najelitnijih i najboljih naših jedinica. Složio se sa nama da je pogriješio što je uopšte primao predsjednika žirija. Naredio je svome šefu kabineta da odmah pozove Popovića i predsjednika Saveza skupštine i prenese im da nije tačna interpretacija njihovog razgovora oko nagrade Peku, i da im saopšti Titovo mišljenje da žiri ne treba i ne smije na bilo koji način da se poziva na Tita ni oko Pekove ni oko bilo koje druge nagrade, već da sam treba da odlučuje i za svoje odluke odgovara. Razgovor o Radovanu Vukanoviću General Radovan Vukanović je nekoliko mjeseci prijevremeno penzionisan iz JNA. Pronosile su se razne priče o „greškama“ Radovana Vukanovića zbog kojih je do toga došlo. Neki od njegovih najbližih prijatelja i dugogodišnjih bliskih saradnika su smatrali da su te greške velike, pa su prorijedili i svoje kontakte sa Radovanom. Čelni funkcioneri u tadašnjem crnogorskom rukovodstvu nijesu spadali ni u ratu ni poslije rata u red Radovanovih bliskih saradnika i ličnih prijatelja. Bili su potčinjeni Radovanu u jedinicama kojima je on komandovao. Duboko su ga poštovali i cijenili. Nijesu bili informisani o razlozima Radovanovog prijevremenog penzionisanja do koga je došlo prije nego što su oni došli na te funkcije. Radovan je kao penzioner povremeno dolazio, iz Beograda gdje je živio, u Crnu Goru. Kao i uvijek držao se dostojanstveno. Ako je šta mogao da pomogne pomogao je - nikome nije ništa odmagao. Niko od njega nije mogao da čuje ni riječ žalbe ili kritike zbog načina na koji je pošao iz JNA. Znajući za ogromne Radovanove zasluge u predratnom revolucionarnom pokretu i naročito u ratu, teško nam je padalo što Radovan nije angažovan poslije penzionisanja ni u Savjetu Federacije ni u rukovodstvima SUBNOR-a. Zbog toga smo Veljko Milatović, Veselin Đuranović i ja odlučili da sa Titom razgovaramo o Radovanu,

da zatražimo objašnjenje zašto je onako pošao iz JNA i da ga zamolimo da podrži naš predlog da se Radovan izabere za člana Savjeta Federacije i za potpredsjednika SUBNOR-a Jugoslavije. Kasno uključivanje Tito nam je odmah odgovorio da se slaže sa našim predlozima, dodavši da ih je trebalo i ranije podnijeti. Biranim riječima je govorio o Radovanu kao čovjeku i komandantu. „To je veoma karakterna, dostojanstvena i stabilna ličnost. To je jedan od naših najboljih komandanata“. Na naše pitanje u čemu je Radovanova greška zbog koje je prijevremeno penzionisan i od nekih njegovih dotadašnjih saradnika i prijatelja maltene bojkotovan, Tito je odgovorio da nema nikakve greške. „Generalštab je tražio Radovanovo mišljenje o nekom svome predlogu. Radovan, koji je uvijek govorio onako kako misli, nije se složio sa tim predlogom - o njemu je kritički govorio. Predlagači su osudili Radovanovo mišljenje kao pogrešno. Ali, poslije nekoliko mjeseci se pokazalo da je Radovan bio u pravu i odluka je donijeta u skladu sa njegovim razmišljanjima“. Na naše pitanje zašto je on, kao Vrhovni komandant, dozvolio da Radovan bude prijevremeno penzionisan i izložen neprijatnostima koje su iz toga proistekle, pomalo ljutito je odgovorio: „Ja sam se u sve to uključio kasno - onda kada se već skoro cio generalitet bio na neki način konfrontirao sa Radovanom, tražeći da se on odmah penzioniše. Bio sam pred dilemom: ili da odbijem taj predlog i time povećam nezadovoljstvo generaliteta, ili da ga prihvatim. Pošto je Radovan ionako trebalo da za par mjeseci ide u redovnu penziju, radi mira u kući sam prihvatio predlog, vjerujući da to za Radovana ne može da ima bilo kakvih negativnih posledica. Zaista je sramno to o čemu ste me informisali, da su tim povodom počele da se ispredaju takve priče oko Radovanove „greške“ i da dolazi do svojevrsnog bojkota prema njemu“. Zatražio je od nas da što prije podnesemo predloge za izbor Radovana u Svet Federacije i rukovodstvo SUBNOR-a Jugoslavije, uz obećanje da će on dati punu podršku tim predlozima. Tako je zaista i bilo.

Slučaj Miša Pavićevića

Krajem 1970. godine čelni funkcioneri državnog i političkog rukovodstva Crne Gore (predsjednici: CK SK, Skupštine, Republičke konferencije SSRN i drugi) nezvanično su obaviješteni da tadašnji savezni sekretar za unutrašnje poslove Radovan Stijačić priprema tajni dosije o Mišu Pavićeviću zbog navodnih njegovih „sumnjivih kontakata sa strancima“. Mišo je tada bio predstavnik Crne Gore sa visokim državnim i političkim funkcijama u Federaciji: potpredsjednik SIV-a i član stalnog dijela Konferencije SKJ. Ali, Stijačić nije smatrao da je dužan da o tim svojim sumnjičenjima zvanično obavijesti crnogorsko rukovodstvo, iako je već bio obavijestio Predsjednika Republike Tita i neke funkcionere u Federaciji. Dobro smo poznavali Miša i zato bili sigurni da se radi o beskrupuloznoj intrigi protivu njega i velikoj gluposti koja nanosi štetu ne samo Mišu već i našoj zemlji i Savezu komunista Jugoslavije. Zato smo odlučili da reagujemo odlučno i odmah da bi zaštitili Miša a intriganta podvrgli odgovornosti. Zatražili smo razgovor sa predsjednikom Titom. Protestovali smo i zato što se iza leđa crnogorskog rukovodstva tako teško sumnjiči visoki politički predstavnik Crne Gore u federaciji i insistirali da se preko svega toga ne može i ne smije šutke preći. Predložili smo da Predsjednik Republike formira Komisiju koja će ispitati čitav slučaj, sačiniti izvještaj i sprati ljagu sa Mišovog imena. Tito se složio sa našim mišljenjem o Mišu i sa našim predlozima. Formirao je tročlanu komisiju koja će ispitati čitav slučaj i podnijeti izvještaj lično njemu. U sastav komisije odredio je: Mika Špiljaka, predsjednika Vijeća republika u Saveznoj skupštini, Marka Bulca, člana SIV-a i predsjednika komisije za kontrolu rada organa DB i mene kao predsjednika Skupštine SR Crne Gore i člana Predsjedništva SKJ. Dva slučaja - dvije gluposti Komisija je zatražila od Stijačića sve materijale i informacije na osnovu kojih je osumnjičio Miša Pavićevića. Materijal koji nam je dao odnosio se na dva konkretna slučaja Mišovog „sumnjivog druženja sa strancima“ u periodu kada

se nalazio na dužnosti zamjenika saveznog sekretara za inostrane poslove. Prvi slučaj: Mišo se poslije nekog prijema u jednoj stranoj ambasadi, na kojemu je bio jedan od zvanica, odvezao kući kolima jednog od stranih ambasadora koji je takođe bio na prijemu. Drugi slučaj: Mišo je toga i toga dana, „u kasne noćne sate“ posjetio ambasadora jedne velike zemlje, u njegovoj rezidenciji, i sa njim vodio vrlo otvoren razgovor o nekim vrlo delikatnim pitanjima koja su interesovala naše rukovodstvo. Zapanjila nas je glupost onih koji su Stijačiću dostavili ovakve informacije i Stijačićeva glupost da na osnovu takvih informacija izvlači onako krupne zaključke. Kada smo pozvali Miša na razgovor i upoznali ga sa Stijačićevim „materijalima“ i sumnjičenjima, on se bolno osmijehnuo, zaklimao glavom i cinički rekao: „Blago nama kada imamo ovako sposobnu policiju i ovako sposobnog ministra policije koji ovako uspješno otkrivaju neprijatelje u našim redovima!“ Nastavio je da on nema šta da objašnjava u vezi ovih glupih informacija. Rekao je da se on kao naš dugogodišnji diplomata skoro svakodnevno „družio sa strancima“ jer mu je to bio posao. „Zaprepašćen sam da u našim službama bezbjednosti ima ljudi kojima je sumnjivo to što se naši diplomati druže sa strancima - idu sa njima na prijeme, na večere, voze se zajedno kolima i sl. Ne samo te večeri kada mi je zakasnio šofer, već više puta sam se i ja i drugi drugovi vozili zajedno u kolima sa ambasadorima ove ili one zemlje - to je nešto što je najnormalnije u svakoj civilizovanoj zemlji“. Po Nikezićevom nalogu Mišo je zamolio da se oko ovog „drugog slučaja“ informišemo kod Marka Nikezića, tadašnjeg saveznog sekretara za inostrane poslove i današnjeg predsjednika CK SK Srbije, jer je po njegovom nalogu i na zahtjev najvišeg državnog rukovodstva naše zemlje navedenog dana u te „pozne noćne sate“ tražio hitan susret sa ambasadorom navedene zemlje u njegovoj rezidenciji. Taj povjerljivi razgovor koji je vođen te noći naša UDB-a je izgleda snimila, ali nije znala okolnosti zbog kojih je do toga razgovora došlo i koji je zatražen i vođen u jednom veoma delikatnom političkom trenutku kada su našoj zemlji i našoj vladi bile neophodne određene usluge toga ambasadora i njegove vlade. A, kada se tako hitno, „u pozne noćne sate“ traže takve usluge, onda razgovor mora biti otvoren i sa povjerenjem prema onome od koga se traže te usluge. To izgleda, dodao je Mišo, neki ne razumiju već se sumnjičavo i sa podozrenjem odnose prema onome što su „čuli“.

Nema te žrtve...

Marko Nikezić je potvrdio to što nam je rekao Mišo, ocijenivši da je taj delikatni zadatak mogao uspješno da izvrši samo takav iskusni i pametni diplomata kakav je bio Mišo. Nikezić je sa ogorčenjem osudio Stijačićeve sumnje prema Mišu. Sa tugom je dodao, „da je znao da u našim službama ima tako glupih ljudi, ali da nije vjerovao da ih ima i na tako visokim i odgovornim položajima. Sramno je i za zemlju veoma štetno kada se sumnjiče takvi kadrovi i ljudi kakav je Mišo Pavićević čiji je patriotizam bezbroj puta potvrđen i dokazan i koji bi morao za sve u ovoj zemlji da bude nesporan“. Gnjevno je zaključio: „Mi smo izgleda jedna balkanska zemlja kojoj su puna usta demokratije i samoupravljanja, a u kojoj je malo i jednog i drugog kada mogu da se dešavaju i ovakvi „slučajevi“ i u kojoj mogu da se nalaze na tako visokim dužnostima ljudi pameti Radovana Stijačića i nekih njegovih saradnika“. Komisija je u svom izvještaju Titu energično odbacila Stijačićeve insinucije uz oštru osudu takvog „kvaliteta“ i „metoda“ rada naših organa DB. Titu smo izvještaj lično uručili. On ga je u svemu prihvatio i ponovio svoje pozitivne ocjene o Mišu koje je ranije iznio i crnogorskom rukovodstvu. Dodao je da je sa ovim izvještajem ovaj „slučaj“ zaključen. Slučaj nije zaključen Ja sam u ime crnogorskog rukovodstva na takav zaključak reagovao da je ovim taj „slučaj“ samo djelimično zaključen - skinuta je ljaga sa Mišova imena. Ali, oni koji su nanijeli tu ljagu treba da za to odgovaraju i tada će „slučaj“ do kraja biti zaključen. I onda sam iznio zahtjev crnogorskog rukovodstva da se Radovan Stijačić smijeni sa dužnosti saveznog sekretara za

unutrašnje poslove. Rekao sam da mi, u crnogorskom rukovodstvu, a mislim ne samo mi, više u njega nemamo povjerenje. Tito mi je odgovorio da će razmisliti o našem zahtjevu. Kasnije smo saznali da je toga dana isti takav zahtjev podnijelo i bosansko-hercegovačko rukovodstvo. Radovan Stijačić je, kao što se zna, ubrzo iza toga smijenjen sa dužnosti na kojoj se nalazio, a Mišo Pavićević je otišao na veoma značajnu i delikatnu dužnost ambasadora Jugoslavije u susjednoj Italiji. S Titom u Havani ... Imao sam čast i sreću da budem, kao član Predsjedništva SFRJ, u jugoslovenskoj delegaciji koju je drug Tito predvodio na Šestom samitu nesvrstanih zemalja u Havani. U toj misiji drug Tito je ostao punih 14 dana. Delegacija je krenula na put 29. avgusta 1979. u 8,30 časova sa aerodroma u Puli, a vratila se u Beograd na aerodrom u Surčinu 1. septembra u 12,21 časova. U delegaciji su pored mene bili još drugovi: Miloš Minić, Anton Vratuša, Josip Vrhovec, Berislav Badurina i Budimir Lončar, podsekretar u SSIP-u. Drug Tito je imao dosta napornih i značajnih misija u borbi za mir i učvršćenje međunarodnog položaja naše zemlje. Međutim, mislim da je ova misija bila jedna od najtežih i najznačajnijih. Tito je sa svojih 87 godina i već narušenim zdravljem, u ovoj misiji prevalio put dug oko 20.000 kilometara, leteći do Havane i nazad, više od 25 sati. Klimatski uslovi u to doba u Havani bili su vrlo teški. Visoke temperature i vrlo visoka vlažnost vazduha. Posebni naponi organima bili su nužni za prilagođavanje čitavog dnevnog ritma života i rada vremenskoj razlici od pet i po časova, tako da se gotovo moralo ustajati onda kad se kod nas ide na spavanje i obratno. Oči svih učesnika na Samitu i čitavog svijeta bile su uprte u druga Tita. On je znao da se od njega, kao jedinog živog osnivača pokreta nesvrstanih, koji učestvuju na Samitu, očekuje poseban doprinos uspjehu Konferencije, očuvanju i daljoj afirmaciji izvornih principa nesvrstanosti, sprečavanju skretanja pokreta sa tih principa u pravcu interesa jednog ili drugog bloka, i u usvajanju dokumenata kojima će se učvrstiti jedinstvo i akciona sposobnost pokreta. To je sve tražilo od druga Tita izuzetno naporan rad u rukovođenju našom delegacijom, praćenju Konferencije, uticaju na njene tokove i brojne kontakte sa šefovima delegacija drugih zemalja. U svom govoru u generalnoj debati Tito je ovako formulisao čime se on lično rukovodio, odlučujući se, u podmaklim godinama, kako je rekao, na ovaj daleki i veoma naporan put: „Rukovodio sam se odgovornišću koju imam kao jedan od osnivača pokreta i čvrstim uvjerenjem da nema te žrtve koju ne treba podnijeti kada se radi o tako visokim ciljevima i plemenitim idealima za koje se bori naš pokret, a kojim teže svi narodi svijeta“.

Najreprezentativniji međunarodni skup

Prije nego što malo detaljnije evociram sjećanja na Titovu aktivnost u Havani, iznijecu neke podatke o samoj Konferenciji.

Konferencija je trajala od 28. avgusta do 9. septembra. Sastanak Koordinacionog biroa na nivou ambasadora i funkcionera ministarstava spoljnih poslova održan je 28. i 29. avgusta. Rad je nastavljen sastankom ministara spoljnih poslova nesvrstanih zemalja od 20. avgusta do 2. septembra, koji su, između ostalog, donijeli i odluku da odmah počnu da rade politički i ekonomski komiteti Samita na pripremi prijedloga završne deklaracije i drugih dokumenata.

Konferencija na nivou šefova država ili vlada otvorena je 3. septembra. Po prvobitnom programu trebalo je da traje do 7. septembra, ali je zbog obima zadataka i velikog broja učesnika u generalnoj debati. Rad Konferencije je produžen još dva dana, tj. do 9. septembra.

Konferencija je izabrala Biro Konferencije koji je rukovodio procedurom i radom Samita. Biro su sačinjavali predsjednik (zemlja domaćin), 20 potpredsjednika među kojima i Jugoslavija, generalni sekretar, izvjestilac, predsjednik političkog i ekonomskog komiteta i predsjednik Šri Lanke, kao dotadašnji koordinator pokreta nesvrstanih zemalja. Ukupno, dakle, 26 članova.

Po broju delegacija i šefova država ili vlada, koji su bili na njihovom čelu, Šesti samit nesvrstanih u Havani je bio najreprezentativniji međunarodni skup, koji je ikada do tada održan. Samitu je prisustvovala 131 delegacija i to 92 iz zemalja punopravnih članica Pokreta nesvrstanih i 20 sa statusom posmatrača u Pokretu. Ostali su bili sa statusom gostiju.

Na čelu 56 delegacija bili su šefovi država ili vlada. Podsjetiću vas da su na Prvoj konferenciji pokreta nesvrstanih zemalja, koja je održana u Beogradu prije 20 godina, učestvovala delegacije iz 25 zemalja. Iz toga se da zaključiti koliko se brzo širio pokret nesvrstanih zemalja. Mislim da nema drugog primjera da je ijedan međunarodni pokret ovako brzo rastao u relativno kratkom vremenu i to na svim kontinentima. Od izuzetnog je značaja, da je, na primjer, Šesti samit potvrdio da nesvrstanost sve više učvršćuje svoje korijene ne samo u Aziji i Africi, već i u Evropi i Latinskoj Americi. Na ovoj Konferenciji su učestvovala delegacije iz 11 evropskih zemalja i iz 21 zemlje Latinske Amerike.

Samo iz dvije zemlje punopravne članice Pokreta, Saudijske Arabije i Čada, nijesu stigle delegacije u Havanu, dok je mjesto demokratske Kampučije ostalo upražnjeno zbog pomanjkanja koncenzusa o tome ko treba da je predstavlja. U generalnoj debati na Samitu su učestvovala 92 govornika iz redova članica i posmatrača. Sve to govori o izuzetno velikoj zainteresovanosti zemlja članica pokreta, da daju svoj doprinos utvrđivanju politike i zadataka Pokreta nesvrstanih zemalja.

Veliko interesovanje za Samit vidjelo se i po tome što je njegov rad pratilo 1.100 novinara i što mu je dat ogroman publicitet širom svijeta. I to ne samo u nesvrstanim zemljama, nego i u zemljama Istočnog i Zapadnog bloka.

Pokret nesvrstanih - savjest čovječanstva

Postavlja se pitanje zbog čega je postojalo ovako izuzetno veliko interesovanje pokreta nesvrstanih zemalja i čitavog svijeta za Šesti samit u Havani? Mislim da za to ima više razloga. Među tim razlozima svakako su najznačajniji dotadašnji rezultati aktivnosti pokreta nesvrstanih zemalja na svjetskoj sceni. Pokret se svojom dotadašnjom aktivnošću afirmisao kao veoma važan faktor u međunarodnim odnosima, koji može bitno da utiče na rješavanje ključnih svjetskih problema. On se afirmisao kao jedina realna alternativa podjeli svijeta na blokove sa svim opasnim negativnim posljedicama, koje iz toga proističu, kao savjest čovječanstva i nezamjenljiva snaga u borbi za mir i ravnopravnu međunarodnu saradnju i neophodna potreba savremenog svijeta, ako hoće da izbjegne novi svjetski rat. On se afirmisao kao izraz težnji naroda ka oslobođenju, ravnopravnosti i životu u svijetu sa više pravde a manje nasilja, punog poštovanja suvereniteta naroda i država i kao oslonac za očuvanje slobode zemalja i naroda.

Zbog svega toga se ovako brzo i povećao broj članica u pokretu i to na svim kontinentima. Zato u svijetu stalno raste interesovanje kakvu će politiku da vodi Pokret nesvrstanih zemalja, za šta će, i protiv čega, da se bori i kakve će stavove na svojim samitima da afirmiše.

Veliko interesovanje za Šesti samit proisteklo je i iz složenosti međunarodne situacije u kojoj je on održan. Održan je u vrijeme zastoja detanta i pojačanog nametanja super-sila i blokova za širenje novih pozicija i uporišta, u prvom redu na područjima nesvrstanih zemalja i postajanja velikog broja neriješenih kriznih žarišta u svijetu.

Vrijeme pritisaka

Samit je održan u vrijeme kada su bili u velikom porastu pritisci da se pokret pocijepa po raznim osnovama, naročito po ideološkim, i kada je bila u porastu primjena različitih vidova politike sa pozicije sile u rješavanju svjetskih problema. Održan je u uslovima pogoršavanja međunarodne ekonomske situacije i daljih

narastanja krupnih protivurječnosti u međunarodnim ekonomskim odnosima, što je posebno teško pogađalo i pogađa zemlje u razvoju, a naročito one koje su najmanje razvijene, a koje su još uz to primorane da uvoze naftu.

Pod uticajem svih ovih problema i teškoća u međunarodnim odnosima i usljed pritiska blokova, uoči Šestog samita i sam pokret nesvrstanih se suočio, i to više nego ikada ranije, sa problemima u svojim redovima. Između Petog i Šestog samita bilo je došlo i do međusobnog sukobljavanja pojedinih nesvrstanih zemalja i pokušaja nekih od njih da međusobne probleme - koji su nastali, ili kao ostatak kolonijalnih nasljeđa ili su stvoreni složenošću međunarodne situacije i politikom blokova - rješavanju oružjem i oružanim putem, što je veoma štetilo i bilo veoma opasno ne samo za te zemlje, već i za pokret u cjelini.

Interesovanje za Samit i aktivno učešće na njemu povećani su i zbog toga što su u njegovim pripremama došle do izražaja težnje i nastojanja da se revidiraju neki osnovni izvorni principi karaktera i usmjerenosti pokreta. Ta su nastojanja došla do izražaja najviše kroz pokušaj da se članice pokreta podijele po ideološkim kriterijima, kroz pokušaj vezivanja pokreta za jedan ili drugi blok, kao njegove "rezerve" ili "prirodnog saveznika", kroz pokušaje da se pokret jednostrano usmjeri samo protiv nekih vidova neravnopravnosti i dominacije u međunarodnim odnosima, a ne protiv svih tih vidova i oblika, kroz lansiranje teze o tri kontinentalizmu pokreta - itd.

Nesvrstane su zemlje svojim masovnim učešćem na Samitu, i to na što višem nivou, manifestovale svoju odlučnost da razbiju takve težnje i takva nastojanja.

Titova odluka

Ovakvom interesovanju za Šesti samit i njegovom reprezentativnom sastavu bitno je doprinijela i velika aktivnost predsjednika Tita u pripremnom periodu, njegovo neposredno angažovanje u razjašnjavanju uloge i usmjerenosti politike i pokreta nesvrstanih, i naročito njegova blagovremeno donijeta i javno saopštena odluka da će lično učestvovati na Samitu.

Pripremajući se za Samit, drug Tito i naša zemlja su polazili od ocjene da će biti potrebno da se na njemu ne samo izgrade stavovi nesvrstanih o svim aktuelnim međunarodnim pitanjima, kojima će se povećati efikasnost politike nesvrstanih i njegov doprinos rješavanju akutnih problema savremenog svijeta, što je osnovni zadatak Samita, već i da se, s obzirom na konkretno stanje u pokretu i svijetu, ponovo afirmišu i učvrste izvorni principi i kriterijumi pokreta i odlučno onemoguću svi pokušaji njegovog preusmjerenja u skladu sa interesima jednog i drugog bloka. Znali smo da će se borba za te ciljeve i lično učešće druga Tita na Samitu, biti od izuzetno velikog značaja. Zato se jugoslovensko rukovodstvo složilo sa drugom Titom da on predvodi našu delegaciju u Havani iako je znalo da će to za druga Tita biti, s obzirom na godine i zdravlje, veoma naporno.

Put dug 9.500 kilometara

Drug Tito je, kao što sam već rekao, krenuo za Havanu u srijedu 29. avgusta u 8,30 časova sa pulskog aerodroma. Sa njim su putovala tri člana delegacije: drugovi Minić, Badurina i ja. Ostali članovi delegacije već su bili u Havani.

Po ulasku u avion upoznali smo se sa programom leta. On će efektivno trajati 12 sati i 30 minuta. Do Havane preletjećemo devet i po hiljada kilometara. Imaćemo dva tehnička sletanja prije Havane - u Šenonu u Irskoj i u Genderu u Kanadi. Drug Tito je bio veoma raspoložen. Za sve vrijeme leta do Šenona i preko Atlantika vodio je s nama razgovor o Konferenciji. Govorio je o značaju i složenosti Konferencije i teškoćama sa kojima ćemo morati da se borimo. Međutim, čvrsto je bio uvjeren u uspjeh Samita, u snagu i vitalnost politike nesvrstanih i pokreta nesvrstanih zemalja.

Trideset susreta

Drug Tito je svakog dana boravka u Havani imao veoma naporan program rada.

Podsjetiću samo ukratko na njegove obaveze:

Prisustvovao je svečanom otvaranju Samita i prvom danu generalne debate. Takođe je prisustvovao posljednjem danu Samita i svečanom završetku, koji je trajao ne samo posljednji dan, već i čitavu noć i naredno prije podne sljedećeg dana - blizu 30 časova!

Prisustvovao je sjednici Biroa Samita, onda kada su na dnevnom redu bila najdelikatnija i najosjetljivija pitanja.

Pored razgovora sa domaćinima, u toku boravka u Havani drug Tito je vodio razgovore sa 30 šefova država ili vlada o problemima koji su razmatrani na Samitu, kao i o bilateralnim odnosima naše zemlje sa tim zemljama. To nisu bili kurtoazni susreti, već veoma sadržajni politički razgovori, od kojih nijedan nije bio kraći od jednoga časa. Za svaki susret se trebalo posebno pripremiti. Na primjer, u nedjelju 2. avgusta, u 10 časova, Tito je razgovarao sa potpredsjednikom Indije Adamom Halikom, u 11,50 sa predsjednikom Zambije Kenetom Kaundom, poslije podne sa predsjednikom Pakistana Zija ul Hakom, a uveče sa predsjednikom Sirije, Asadom. Isto tako, svakog dana susretao se sa po nekoliko šefova država ili vlada, a priredio je i nekoliko intimnih večera za pojedine šefove država ili vlada, svoje prijatelje.

Neprekidna aktivnost

Pored svega toga, drug Tito je rukovodio našom delegacijom. Sa nama se sastajao svakog jutra, a zajedno smo s njim bili svakog dana na ručku i na večeri. Na tim sastancima i uz objede, mi smo detaljno informisali druga Tita o toku generalne debate, o toku rada u političkom i ekonomskom komitetu, o našim razgovorima sa predstavnicima pojedinih delegacija, jer su i članovi delegacije vodili razgovore sa brojnim šefovima delegacija, koje nije stigao da primi drug Tito. Sa njim smo utvrđivali konkretne stavove o svim značajnijim pitanjima i problemima koji su iskrsavali u toku rada konferencije i dogovarali se o suštini amandmana i prijedloga koje je podnosila naša delegacija. Svakog dana smo zajedno sa njim utvrđivali program rada, takoreći, za svakog člana delegacije.

Drug Tito je, uz to, redovno primao i pratio izvještaje Tanjuga o političkoj situaciji u svijetu i informacije iz naše zemlje. Sve ove obaveze su okupirale druga Tita svakog dana do kasno u noć. Mi, kao i ljekari, brinuli smo se kako će se, s obzirom na takve i tolike obaveze i klimu, sve to odraziti na njegovo zdravlje. Ali on je to sve odlično izdržao. Bio je veseo i uvijek spreman na šalu.

Sjećam se da je skoro svaki od Titovih sagovornika isticao značaj politike nesvrstanosti za svijet i njegovu zemlju posebno i svoje uvjerenje u budućnost politike i pokreta nesvrstanosti. Skoro svaki od njih je isticao značaj i ulogu druga Tita u pokretu i zahvaljivao mu na tome što je za pokret do tada učinio kao jedan od njegovih osnivača i, posebno, što je došao na Samit u Havani gdje njegovo prisustvo mnogo znači, ohrabruje.

Kada uđu strane trupe

Predsjednik Zambije dr Kenet Kaunda je sve to, na primjer, izrazio na kratak i izuzetno lijep i sadržajan način. On je rekao: „Pokret nesvrstanih donio je mnogo toga za promjenu odnosa u svijetu u korist slobode, pravde, mira, ravnopravnosti. On je mnogo donio i mojoj zemlji. Stvaranje pokreta nesvrstanih zemalja je bitan doprinos razvoju misli čovječanstva. Zbog svega toga hvala Vam kao osnivaču pokreta.”

Tito je kroz ove razgovore iznosio stavove Jugoslavije o aktuelnim problemima koji se razmatraju na Samitu i svoje mišljenje da stalno treba imati u vidu budućnost i zajedničke interese članica pokreta, da treba kao zenicu oka čuvati izvorne principe o karakteru pokreta, jer je u tome osnova njegove snage i budućnosti. Posebno je iznosio naše stavove po pitanjima o kojima postoje različiti stavovi pojedinih zemalja članica. Skoro ni u jednom razgovoru nije izbjegao da se osvrne na ekonomske probleme savremenog svijeta i na ulogu i zadatke pokreta nesvrstanih zemalja u traženju rješenja za njih. U svim tim razgovorima on je sa žarom govorio o značaju dosljednog poštovanja principa nemiješanja u unutrašnje stvari drugih zemalja u međunarodnim odnosima i u samom pokretu, o značaju toga sa stanovišta borbe za mir, slobodu i ravnopravnost ljudi i naroda i sa stanovišta jačanja jedinstva i akcione sposobnosti pokreta. „To je fundamentalni princip politike nesvrstanosti“, često je naglašavao Tito. „Njegovo dosljedno poštovanje je od izuzetnog načelnog i praktičnog značaja.“ Razvijajući svoje misli o tome u jednom od tih razgovora on se i ovako izrazio: „Kada uđu strane trupe u jednu zemlju teško ih je poslije istjerati van! Lakše je bilo svetom Petru da istjera nevjernika iz raja koji se tamo bio uvukao. Ovdje nije dovoljan samo doboš kao što je bio svetom Petru“, sa smijehom je aludirao Tito na jednu, mislim biblijsku, legendu o teškoćama svetog Petra.

Kad umor nadjača

Mislim da se s pravom može reći da je ogromna zasluga druga Tita za ovakav tok i ishod Samita. Lično Titovo angažovanje je obezbijedilo da se već u pripremama i na Samitu u središte stave pitanja očuvanja i afirmacije izvornih principa i ciljeva nesvrstanosti i na toj osnovi povećaju naponi za dalje jačanje solidarnosti i jedinstva pokreta i za jačanje njegove akcione sposobnosti. Njegovo prisustvo na Konferenciji, njegov govor i njegovi kontakti sa brojnim šefovima delegacija podstakli su nesvrstane zemlje da onako masovno uzmu učešća u generalnoj debati i onako odlučno izraze svoje veliko povjerenje u pokret i svoju odanost bazičnim principima pokreta, njegovom karakteru, usmjerenosti i ciljevima. Titovo prisustvo na Konferenciji djelovalo je na čitav Samit kao podsticaj za konstruktivno ponašanje. Ovakav značaj i uloga druga Tita na Šestom samitu i u pokretu nesvrstanih potvrdio je i sam Samit time što je usvojio posebnu rezoluciju o izuzetnom priznanju predsjedniku Titu za njegov veliki doprinos stvaranju i razvoju politike i pokreta nesvrstanosti. Rezolucija o priznanju i zahvalnosti predsjedniku Titu istovremeno predstavlja i izraz nastavka kontinuiteta politike i aktivnosti pokreta nesvrstanih na osnovama utvrđenim na njegovoj prvoj konferenciji u Beogradu i na ostalim samitima pokreta.

Nema vremena za odmor

...Drug Tito je krenuo iz Havane za Beograd 10. septembra u 17 časova po kubanskom vremenu. Letjeli smo istom rutom kao i pri odlasku, sa tehničkim slijetanjima na istim aerodromima.

Tito je bio osjetno umoran, ali i zadovoljan. Sve do Gandera je zajedno sa članovima delegacije, drugovima Minićem, Vrhovcem, Badurićem i sa mnom, sumirao ocjene o Samitu. Poslije toga se povukao na odmaranje do Šanona.

...U Beograd smo stigli u 12,21 časova. Na dočeku na aerodromu bilo je gotovo čitavo jugoslovensko rukovodstvo, a više od 600.000 Beograđana je oduševljeno dočekalo druga Tita, izrazivši tako svoje nepodijeljeno priznanje za uspješan završetak ove njegove velike i teške misije mira.

Sjutradan, drug Tito me je pozvao da zajedno sa njim i još nekim drugovima pođem u lov na Belju, da se tako odmorim. Tamo sam ostao samo dva dana jer je odlučeno da odmah pođem, zajedno sa drugom Mojsovim, na sahranu predsjednika Angole

Agostina Neta. Iako je lov bio jedna od najomiljenijih razonoda druga Tita on, zbog velikog umora, za ta dva dana u njega nije išao. Drugovi su mi rekli da je tako bilo i kasnije. Prije tri godine Tito je bio teško obolio od jetre. I tada je bio došao onako bolestan na Belje... Svi mi koji smo bili sa njim, zajedno sa ljekarima druga Tita, nijesmo mogli da utičemo na njega da tako bolestan ne ide u lov. Ali, ovoga puta umor je bio toliko jak da se drug Tito sam odrekao ove razonode, da bi se malo odmorio. Ali, vremena za odmor nije bilo. Trebalo je poslije par dana da ide u Split na otvaranje Mediteranskih sportskih igara, a zatim na otkrivanje spomenika na Kadinjači...

Dvadeset godina poslije Titove smrti

(Govor na akademiji „Društva za istinu“, maja 2000. godine)

Drugarice i drugovi, dragi prijatelji,

Na današnji dan, prije 20 godina, umro je Josip Broz Tito.

Vijest o Titovoj smrti obavila je tugom Socijalističku Federativnu Republiku Jugoslaviju. Njeni građani su tu vijest primili sa dubokim bolom i kao svoj lični nenadoknadivi gubitak. Svaki naš dom je 4. maja 1980. godine pretvoren u kuću žalosti!

Bol i tuga za Titom bili su iskreni i iz dubine srca. Jer, građani Jugoslavije su znali da je Tito bio najzaslužniji pojedinac za poluvjekovni mir u kome smo živjeli, za velika materijalna i društvena dostignuća Jugoslavije i za njen ogromni ugled u svijetu. Poštovali su ga, voljeli i tugovali za njim-sa zebnjom za svoju budućnost poslije njegovog odlaska, jer su dobro znali da je Tito bio čovjek koji čitavog života, kao malo ko drugi, dosljedno, hrabro i neumorno težio miru, blagostanju i dostojanstvu ljudi i naroda. Znali su da je on bio ličnost epohe, da je svoju zemlju i svijet zadužio neprolaznim vrijednostima i da je ispisao najslavnije stranice naše istorije.

On je bio Vrhovni komandant pobjedonosne Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije, koja se, pod njegovim rukovodstvom rađala i rasla na najslavniji način-kroz herojsku borbu protivu moćnih fašističkih okupatora koji su gospodarili skoro čitavom Evropom. Stajao je 1945. godine na čelu armije od 810.000 svojih partizana koji su istjerali fašističke okupatore iz Jugoslavije i obezbijedili joj časno mjesto među silama antifašističke koalicije-pobjednicama u 2. svjetskom ratu! Uveli su je u sam vrh svjetske politike i poštovanja u svijetu gdje se ona nikada prije toga nije nalazila!

I svijet je tugovao

Pod Titovim rukovodstvom Jugoslavija je obnovljena iz pepela bratoubilačkog klanja i okupatorskog komadanja, kao federacija ravnopravnih naroda, i doživjela svestrani materijalni i društveni napredak neslućen do tada na ovim prostorima. Jedno vrijeme je spadala u grupu zemalja sa najvišom stopom privrednog rasta i razvoja. Sa Titom na čelu, u Jugoslaviji su veoma brzo obnovljene i izgrađene pruge i putevi, aerodromi, pomorska flota, moćni energetske kapaciteti, telekomunikacioni i informacioni sistemi, gradovi sa savremenom komunalnom infrastrukturom. Izgrađena je široka mreža zdravstvenih, obrazovnih i kulturnih institucija koje su - naročito obrazovanje - do neslućenih razmjera postale dostupne siromašnim slojevima društva. Značajno je unaprijeđena poljoprivreda i udareni temelji modernoj industriji i uslužnim djelatnostima. Veoma brzo je povećan broj zaposlenih, izmijenjena socijalno-ekonomska struktura stanovništva i povećao broj obrazovni nivo i životni standard. Razvilo se socijalističko samoupravljanje kao oblik širenja neposredne demokratije i što većeg učešća radnika u upravljanju ekonomskim tokovima i ostalim društvenim poslovima. Malo je zemalja u svijetu koje su,

startujući sa onako niske ekonomske osnove, u tako kratkom roku i tako uspješno kao Jugoslavija, smanjile svoje zaostajanje za razvijenim svijetom i stvorile mogućnosti da se uključe u industrijsku i naučno-tehnološku revoluciju koje su je, prije Titove ere, bile zaobišle, ostavljajući je da tavori u uslovima sve izrazitijeg životarenja stanovništva u siromaštvu.

Posljednji veliki državnik

Sa Jugoslavijom je i svijet tugovao za Titom. U mnogim zemljama, na svim kontinentima, zastave su spuštene na pola koplja i proglašeni dani žalosti. U sjedištu OUN predstavnici 152 nacije održali su posebni komemorativni sastanak Generalne skupštine da bi "odali dostojanstvenu poštu svjetskom državniku i legendi". Učinili su to i predstavnici nesvrstanih zemalja na komemorativnom skupu u Njujorku na kome je, između ostalog, rečeno: "Bio je prvi u ratu, prvi u miru i prvi u srcu sugrađana svojih. Izuzetak je jedino to što je Titova zemlja bio cijeli svijet." Naslovna strana i udarne vijesti u svjetskim medijima posvećeni su Titu, sa naslovima poput onoga koji je objavila japanska TV mreža: "Umro je poslednji veliki državnik ovog vijeka!" Skoro svi šefovi država su dali izjave povodom Titove smrti koje su odisale naglašenim pijetetom i velikim poštovanjem. Tako je predsjednik SAD-a Karter rekao da je "Tito bio dominantna figura svjetske scene", Indira Gandhi da je: "Titova smrt svjetski gubitak", Margaret Tačer: "Tito je bio jedinstvena ličnost savremene istorije", La Pasionarija: "Tito je državnik univerzalne veličine", Fricoj Maklen: "Tito je bio najveći vođa pokreta otpora u istoriji" i sl. Opraštajući se od Tita jugoslovenski građani, Savez komunista i politička i državna rukovodstva su se zaklinjala da će dosljedno nastaviti njegovim putem i učvršćivati i dalje jačati njegovo djelo. Ali, nažalost, desilo se ono što niko tada nije očekivao : desetak godina poslije Titove smrti, pomahnitali šovinistički nacionalizmi, koji su se razbuknuli u uslovima ekonomske i društvene krize koju je počeo da proizvodi dotadašnji sistem, razbili su Jugoslaviju, srušili socijalističko samoupravljanje i gurnuli naše narode u politički, ekonomski, socijalni i moralni sunovrat. Taj sunovrat, bar što se tiče SRJ, i danas traje.

Vrijeme prekretnice

Dok su glavni zadaci društva bili izvlačenje zemlje iz krajnje ekonomske i društvene zaostalosti, izgradnja privredne i društvene infrastrukture i udaranje temelja njene industrijalizacije, socijalistički sistem u Jugoslaviji je uspješno funkcionisao i davao izvanredne rezultate. Međutim, kada je, zahvaljujući rezultatima veoma dinamičnog razvoja, koga je omogućio taj sistem, Jugoslavija dostigla nivo srednje razvijene zemlje, sa radikalno promijenjenom ekonomsko-socijalnom strukturom i obrazovnim nivoom stanovništva, glavni zadaci su zahtijevali ubrzaniji rast produktivnosti rada, ekonomičnosti i akumulativnosti poslovanja, brže uključivanje u svjetsko tržište, bržu primjenu naučno-tehnoloških dostignuća, bržu demokratizaciju društvenih odnosa i sl. Te i slične zadatke dotadašnji sistem nije mogao uspješno da rješava bez njegove značajne reforme, zato što se previše temeljio na moralnim stimulansima i prevelikoj moći političkih faktora, a nedovoljno na dosljednom uvažavanju ekonomskih zakonitosti i tržišta, i što je bio opterećen birokratskim voluntarizmom i centralizmom.

Narastanje krize

Reformama se moglo, i trebalo je, otkloniti te slabosti sistema i proširiti prostor ekonomskim motivima radi efikasnijeg privređivanja. Trebalo je, takođe, smjelije krenuti putem širenja političke demokratije i napuštanja nekih istrošenih rješenja u odnosima u federaciji sa orijentacijom na dalju decentralizaciju kako bi se poslovi,

utvrđeni kao zajednički, voljom svih, efikasnije obavljali.

Neophodne reforme, nažalost, nijesu blagovremeno pripremljene i sprovedene prije svega zbog opterećenosti vodećih političkih struktura nekim ideološkim dogmama čije je napuštanje bilo pretpostavka za te reforme. Riječ je o sporom oslobađanju od vjere u svemoć državno-svojinskog monopola i jednopartijskog sistema, zatim negativnom odnosu prema tržištu, robnoj proizvodnji, privatnoj svojini i političkom pluralizmu. - Bilo je snažno shvatanje da su to obilježja kapitalizma koja moraju da nestanu u socijalističkom društvu.

S druge strane, u Savezu komunista kao vodećoj ideološko-političkoj snazi u društvu, nedostajala su politička strujanja zasnovana na različitim mišljenjima o pojedinim pitanjima daljeg razvitka društva, što je slabilo njegovu kreativnu snagu i kočilo nalaženje pravih odgovora na izazove vremena. Zbog toga su sporo i sa kolebanjima napušтана shvatanja koja su vrijeme i potrebe razvoja učinili prevaziđenim.

Dramatično vrijeme

U tim okolnostima poslije skoro tridesetogodišnjeg perioda veoma dinamičnog rasta i razvoja, počeli smo da se susrijećemo sa simptomima krize. To se u početku ispoljavalo kroz pogoršavanje kvalitativnih faktora privređivanja: sve niža stopa rasta produktivnosti rada, ubrzano opadanje stope akumulativnosti, rentabilnosti i ekonomičnosti, uz istovremeni rast ličnih dohodaka i opšte i zajedničke potrošnje, brzi rast gubitaka, opadanje učešća našeg izvoza u svjetskom izvozu, rast deficita u platnom bilansu, pretjerano zaduživanje u inostranstvu i sl. Od početka osamdesetih godina simptomi krize se sve više ispoljavaju i kroz fizičke pokazatelje privređivanja; stagnacija, a zatim opadajuća stopa rasta proizvodnje i dohotka, brzi rast inflacije, pad standarda, rast nezaposlenosti i sl.

Narastanje ekonomske krize neizbježno je sve više praćeno i narastanjem krize u svim drugim oblastima-naročito u međunacionalnim odnosima: jačanje policentričnih etatizama, sve snažniji dezintegracioni procesi-razbijanje jedinstva jugoslovenskog tržišta, sve češće sukobljavanje i zatvaranje republika i pokrajina, sve teže postizanje njihovog dogovora o mnogim pitanjima i sl. Privredno zaostajanje izazvalo je i ideološku demoralizaciju.

U tom dramatičnom vremenu osamdesetih godina, kada je kriza ubrzano narastala, nedostajao nam je Tito i njegova sposobnost da sagleda nove vizije, da da nove podsticaje transformaciji društva i ubrza donošenje neophodnih odluka u tom pravcu. Bez njega na čelu, SKJ i državna i politička rukovodstva su ispoljavala neodlučnost, kolebanje, nejedinstvo i nemoć da što prije usvoje usaglašen program mjera i odluka da brže i smjelije krenemo u reforme.

SKJ je tek na svojoj Prvoj konferenciji u maju 1988. godine uspio da usaglasi stavove o programima ekonomskih reformi, reformi političkog sistema i reformi samog SKJ. To je bio veoma radikalni program čije bi sprovođenje otvorilo sigurniju perspektivu daljeg dinamičnog razvoja Jugoslavije na stabilnijim demokratskim osnovama. Postojale su potrebne ekonomske pretpostavke za njegovo ostvarivanje. Izgledalo je da je ta Konferencija jedan od zvjezdanih trenutaka SKJ. Ali, ubrzo se pokazalo da je to bio privid i da bi se prije moglo reći da je ona bila „labudova pjesma“ SKJ!

Bujanje nacionalizma

Jer, uporedo sa narastanjem krize i predugim kolebanjem i oklijevanjem vodećih političkih snaga da se smjelo, putem reformi, otklanja iz sistema sve ono što je bilo istrošeno i što je sputavalo razvoj, i da se zamjenjuje boljim rješenjima koja su tražile narasle proizvodne snage i novo vrijeme, narastalo je i nezadovoljstvo

građana, slabili politički ugled i uticaj SKJ i državnih i političkih rukovodstava, i rasle šanse antisocijalističkih snaga okupljenih oko nacionalizma.

Narastanjem krize nastajalo je veoma plodno tlo za narastanje i jačanje nacionalizma i nacionalističkog zla u Jugoslaviji. Nacionalizam je, u tim uslovima, prosto počeo da buja u svim sredinama i u svim oblastima života. Krajem osamdesetih i početkom devedesetih godina, kada je kriza bila najviše izražena, nacionalizam je buknuo elementarnom silinom, naročito u Srbiji i Hrvatskoj. Brzo je ovladao skoro svim značajnim institucijama nauke i kulture. Skoro čitav propagandni sistem se iz dana u dan sve više stavljao u službu propagiranja nacionalističkih ideja čija je suština bila: rušenje socijalističkog sistema i razbijanje Jugoslavije.

Duboko poštovanje

Takvom narastanju nacionalizma mnogo je doprinijelo i sve masovnije svrstanje u njegove redove članova SKJ i nekih njegovih rukovodstava. Riječ je o onim "komunistima" koji nijesu vjerovali u izvorne ideje komunizma niti u uspjeh bilo kakvih reformi dotadašnjeg sistema, a željeli su da i dalje ostanu na kormilu vlasti. Zbog toga su zaigrali na kartu populističkog nacionalizma i veoma brzo našli zajednički jezik sa najokorelijim "klasičnim" nacionalistima. Odlučujući udarac Savezu komunista Jugoslavije i njegovoj reformskoj politici zadalo je rukovodstvo srpskih komunista, koje se, ne dugo poslije 8. sjednice CK SK Srbije, održane u jesen 1987. godine, svrstalo u redove srpskih nacionalista, prihvatajući se uloge izvršioca njihovog razbijačkog programa.

U svojoj antireformskoj politici nacionalisti su našli saveznike u dogmatskim snagama u SKJ koje su se i ovoga puta uplašile da programirane reforme vode nazad u kapitalizam, zatim u radnim kolektivima koji su godinama neuspješno poslovali i koji su se plašili tržišnih kriterijuma za koje se zalagao program reformi, kao i u dijelu birokratskih struktura koje su se, s pravom, uplašile da će reforme da potkopaju njihovu moć u upravljanju društvenim sredstvima i poslovima. Ojačan tako do neslućenih razmjera nacionalizam je uspio ne samo da onemogući sprovođenje programa reformi koje su potkopavale njegove šanse, već i da sruši dotadašnji sistem u cjelini i razbije Jugoslaviju kroz surovi i veoma krvavi rat, etnička čišćenja i druge monstruozne zločine.

Hajka protiv Tita

Sastavni dio nacionalističkog divljanja u posljednjoj deceniji je i bjesomučna hajka protivu Tita, antifašističke narodnooslobodilačke borbe i avnojevske Jugoslavije - odnosno protivu svega što su komunisti radili i uradili u skoro pedesetogodišnjem periodu svoje vladavine, uz tvrdnju da je sve to bila samo obmana i prevara, da je to bio period mraka i sveopštih promašaja i sl.

Drugo se nije moglo niti može očekivati od onih čija je politika u svemu sušta suprotnost politici Tita, nekadašnjih komunista i partizana. Od onih koji su povelili zločinački bratoubilački rat, raskomadali Jugoslaviju i naše narode doveli u skoro potpunu međunarodnu izolaciju i u najtežu ekonomsku i socijalnu bijedu. Kroz laži i klevete protivu Tita, NOB-a i avnojske Jugoslavije, nacionalisti su, u stvari, pokušali i pokušavaju da pravdaju tu svoju zločinačku djelatnost.

Tita i našu nedavnu prošlost, naravno, ne treba paušalno ni negirati niti braniti - treba ih objektivno i kritički valorizovati. A to znači - treba sagledati i njihove dobre i loše strane, i rezultate i promašaje. Takvim prilazom niko objektivn i dobronamjeran ne može negirati njihova velika djela i brojne trajne vrijednosti koje su iznjedrili. Ali, ni zaobići slabosti koje su proizvele krizu i time dale šansu nacionalistima da se dokopaju vlasti i da učine to što su učinili i što i dalje čine. Tito je, nema sumnje bio veoma harizmatička ličnost. Ali, njegova harizma nije

proisticala samo iz vlasti koju je imao u svojim rukama, niti se razvijala u uslovima sve većih nedaća i nesreća naroda, kao što je to slučaj sa nekim današnjim "vođama". Njegova harizma je, u prvom redu, bila plod toga što je dugi niz godina sa izuzetnim uspjesima rješavao brojne složene probleme i zadatke u korist sve boljeg života radnih masa i sve većeg rasta ugleda i stabilnosti zemlje.

I ako je bio jedan od najmanje dogmatskih komunista, i Tito je previše vjerovao u snagu državnog monopola i monolitnog jednopartijskog sistema. I u njegovo vrijeme je bilo dosta nedemokratskih postupaka i bespotrebnih represivnih mjera.

Kroz "majstorsko rešet"

Vjerovatno bi bilo bolje i da se ranije povukao sa nekih od funkcija na kojima se nalazio, da bi za njegova života stasali kadrovi koji će moći da ga na tim funkcijama uspješno zamijene.

Ali, kada se ove ili slične slabosti uporede sa onim što je Titova nesporna istorijska zasluga, onda niko objektivan i dobronamjieran ne može dovoditi u pitanje tačnost ocjene da je Tito jedna od najvećih ličnosti savremene istorije - naše i svjetske, ali vrijeme, kako bi Njegoš rekao, "majstorsko rešet", svakoga stavlja na mjesto koje mu i pripada.

U posljednje vrijeme se i naši građani i svijet sve više, sa nostalgijom i dubokim poštovanjem, sjećaju Tita i njegovog vremena u kojemu su jugoslovenski narodi živjeli u slozi, bolje, srećnije i dostojanstvenije i u kojemu je njihova zemlja bila lučonoša mira a ne jedno od najvećih kriznih žarišta kao što je danas. U kojemu su plate i penzije bile desetak puta veće. U kojemu su mladi imali perspektivu u svojoj zemlji - nijesu morali da je traže u masovnom i trajnom iseljavanju iz nje. U kojima je socijalna pravda bila u temeljima društva, a ne misaona imenica kao što je to danas. U kojima milioni ljudi nijesu bili izbjeglice koje lutaju od nemila do nedraga živeći od šalice humanitarne pomoći i čekujući za svojim zavičajem, domom i radnim mjestom. U kojemu su zločinci i kriminalci ispaštali zbog svojih nedjela, a ne kao danas šepurili kao "ugledni biznismeni" i "heroji". U kojima smo bili poštovani u svijetu, a ne kao danas izolovani i pod svim mogućim sankcijama. U kojima se nezavisnost zemlje čuvala i učvršćivala otvorenošću prema svijetu, saradnjom sa svima i dosljednjim poštovanjem kod drugih onoga što tražimo da i drugi poštuju kod nas, a ne zatvaranjem, ksenofobijom, sukobom sa svima, suludom isključivošću i suludim inatom i neprincipijelnom politikom duplih standarda.

Sve se češće čuju zahtjevi da se u traženju izlaza iz veoma žalosnog stanja u kojemu se danas nalazi naša zemlja i na unutrašnjem i na međunarodnom planu, što više koriste iskustva iz Titovog vremena - odnosno brojne neprolazne vrijednosti koje su nam ostavili u nasljeđe Tito, naša antifašistička borba i avnojska Jugoslavija.

Vaše Društvo će, sa svoje strane, najviše doprinosti otvaranju perspektive za izlazak iz začaranog kruga u kojemu se nalazimo, dajući što više konkretnih podsticaja u tom pravcu.

Zemlja se zatresla

... Trebalo je da, na čelu naše državne delegacije i kao lični izaslanik predsjednika Republike druga Tita, otputujem 17. aprila 1979. u službenu posjetu nekim zemljama jugoistočne Azije, - rekao je Vidoje Žarković početkom razgovora s urednikom "Politike" M. Stefanoviću. Kao što je to uvijek činio pred odlazak na put neke naše visoke državne delegacije u druge zemlje, drug Tito me je primio 14. aprila u svojoj rezidenciji u Igalu da bi mi dao uputstva i instrukcije i saopštio poruku za šefove država koje će posjetiti.

Dan je bio sunčan, prolječni. Mirisali su more i rascvetalo zelenilo Igalu. Iz vile "Galeb", Titove rezidencije, pružao se veličanstven pogled na suncem obasjani

Lovćen i Orjen, cvijećem okićeni Herceg-Novci, veliki dio Bokokotorskog zaliva i utvrđenje Mamulu.

S drugom Titom ostao sam gotovo čitavo prije podne tog dana. Razgovarali smo, šetali i uživali u pogledu i divnoj klimi. Zadržao me je i na ručku. Poslije podne je trebalo da primi na razgovor crnogorsko rukovodstvo, pred njegov povratak u Beograd, koji je bio planiran za 16. april ujutru. Pošto sam i ja trebao da učestvujem u tom razgovoru, smjestio sam se, na spavanje, po sugestiji druga Tita u vili "Galeb" a povratak za Beograd zaplanirao za sutradan. Tako se desilo da sam katastrofalni zemljotres, koji je zadesio Crnu Goru 15. aprila u 7 časova i 20 minuta doživio u rezidenciji Predsjednika Republike i cijelog tog teškog dana bio zajedno s njim.

Rezidencija je počela da se trese, kao da ju je šćepala neka nevidljiva sila...

Na sastanku sa crnogorskim rukovodstvom, druga Tita su o političkoj situaciji u Republici i aktuelnim pitanjima ekonomskog razvoja obavestili drugovi Srzentić, Šoškić i Cemović. Predsjednik Izvršnog vijeća Crne Gore, Momčilo Cemović, između ostalog, i ne sluteći šta nas tek očekuje, obavijestio je druga Tita i o zemljotresu u rejonu Bara i Ulcinja, koji se desio prije nekoliko dana i u kojem nije bilo ljudskih žrtava, ali je pričinjena znatna materijalna šteta.

Predsjednik Tito je duže govorio o tekućoj ekonomskoj situaciji u našoj zemlji i o potrebi dosljedne borbe za ostvarenje stabilizacije. On je u tom razgovoru iznio i niz značajnih misli o ostvarivanju prakse kolektivnog rada i odgovornosti. Drug Tito je zadržao sve nas koji smo učestvovali u razgovoru, na večeri. Poslije toga smo zajedno gledali film, što je, inače, bila uobičajena razonoda druga Tita u večernjim časovima.

... Probudio sam se 15. aprila oko 7 časova izjutra. Trebalo je da poletim u Beograd u 11 časova. Prije toga nijesam imao nekih većih obaveza. Zato nijesam žurio sa ustajanjem, već sam leškario budan u krevetu, razmišljajući o predstojećem putu u Aziju... Utom se začuo neki potmul i tutanj i huk. Rezidencija je počela da se trese, najprije sporije, a zatim sve brže i brže, kao da ju je zgrabila u ruke neka nevidljiva sila i počela sa njom da se igra kao sa kutijom šibica... Zaškripala je drvenarija. Šetali su po sobi komadi namještaja, opadao je malter sa plafona i čula se strahovita lomljava razbijenih lusteru u hodniku, apartmanu, i staklenih vrata na ulazu u rezidenciju. Učinilo mi se da to traje čitavu vječnost. Pomislio sam: kad se ovako ljulja vila "Galeb", koja je građena tako da može da izdrži i najteže zemljotrese, šta li je tek sa Herceg-Novim i ostalim mjestima koja je zemljotres zahvatio? A po snazi zemljotresa, odmah se vidjelo da je zahvatio vrlo široko područje. Na brzinu sam se obukao i požurio u apartman druga Tita da vidim kako je, da li je povrijeđen. U hodniku sam sreo šefa njegovog kabineta, druga Badurinu, koji je takođe žurio ka drugu Titu, pa smo zajedno pošli.

"Što prije izvući povrijeđene ispod ruševina..."

U trenutku kada je počeo zemljotres, drug Tito je obavljao svoju uobičajenu jutarnju toaletu. Apartman druga Tita nalazi se u prizemlju... Čim su počeli tutnjava i potres, Tito je izišao napolje, na vidikovac. Nekoliko metara ispred zgrade zatekli smo ga u društvu ađutanta, admirala Vilovića. Sjedi zabrinut, pogleda uprtog u Herceg-Novci i Lovćen. Kaže nam:

" Bogami, ovo je dobro zatreslo! Da li je ovdje neko povrijeđen? Zgrada je, izgleda, teško oštećena - pokazao je rukom na odvaljeni dimnjak i veliku pukotinu na zidu odmah ispred njega, između trpezarije i dnevnog salona. - Šta li je tek bilo u gradu? Izgleda da je pogođeno čitavo Crnogorsko područje?"

Tajne Titovih razgovora

Drug Tito je zatražio od mene da stupim u vezu sa republičkim rukovodstvom u Titogradu i opštinskim rukovodstvom u Herceg-Novom, da se informišem o razmjerama i posljedicama zemljotresa i da ga što prije o svemu obavijestim. S tim ciljem sam krenuo odmah u Centar za vezu unutrašnjih poslova.

Nikada sa većom strepnjom nijesam išao na tako kratak put kao tog jutra u Igalo. Očekivao sam da ću u Igalu, gdje ima nekoliko solitera Instituta za banjско liječenje, odmarališta ratnih vojnih invalida, hotela i drugih zgrada punih gostiju, naići na gomilu ruševina i hiljade mrtvih i ranjenih. Međutim, srećom, soliteri su stajali gotovo neoštećeni. Rekli su mi da su za vrijeme potresa ljuljali kao stabla na snažnom vjetru i da je to ljuljanje prilično uplašilo stanare, koji su na najbrži način nastojali da izađu van, i ništa drugo. Ostale, manje zgrade u Igalu bile su dosta oštećene, ali žrtava nije bilo.

U Centru za vezu susreo sam se sa drugom Veljkom Milatovićem, predsjednikom Predsjedništva SR Crne Gore, koji je takođe požurio da sazna o razmjerama i posljedicama zemljotresa. Vijesti koje smo čuli, na žalost, nijesu bile nimalo utješne. Nastradala su sva mjesta duž Crnogorskog primorja i oko Cetinja. Zemljotres se snažno osjetio u Titogradu i Danilovgradu, ali s manjim posljedicama. Ima dosta mrtvih i ranjenih. Veliki broj porušenih i oštećenih kuća, hotela i drugih privrednih objekata. Iz Kotora se, preko radija, čuo poziv za pomoć u zdravstvenom osoblju i sanitetskom materijalu. Nekoliko hotela u Budvi, rečeno nam je, srušeno je sa zemljom. Hotel u Baru takođe. Razrušena je luka Bar, brodogradilište "Veljko Vlahović". U Ulcinju, Tivtu i Cetinju razaranja su, već po prvim izvještajima, velika. Drug Milatović i ja pošli smo zajedno kod druga Tita i informisali ga o tome što smo na brzinu saznali. Slušao nas je veoma zabrinut. Najviše se interesovao za žrtve i o spašavanju povrijeđenih.

"Sada je najvažnije - rekao je Tito - što prije izvući povrijeđene ispod ruševina i pružiti im medicinsku pomoć. A takođe, izvući stanare iz rastrešenih zgrada, jer potresa će biti još i treba se čuvati od većih žrtava".

"Zar da odem, a da ne obiđem nastradala područja!"

Drug Tito se složio sa drugom Milatovićem da se odmah pođe u Kotor i druga mjesta, pogođena zemljotresom, da se na licu mjesta podstaknu aktivnosti na zbrinjavanju ugroženog stanovništva a mene je zadržao da ostanem sa njim.

Drugovi iz pratnje i obezbjeđenja druga Tita informisali su ga da su štete na zgradi rezidencije velike ali da niko nije povrijeđen. Štete na rezidenciji su takve da se u njoj ne može stanovati, prije nego što se popravi. Zato su predložili drugu Titu da je najbolje da tog dana pođe za Beograd, a ne sutradan, kako je bilo planirano. Odlučno je odbio takav predlog. Rekao je:

"Da odem, a da ne obiđem nastradala područja i da se na licu mjesta potpunije ne upoznam sa posljedicama i merama koje se preduzimaju! A što se tiče mog smještaja, ako je nemoguć, kao što kažete, u rezidenciji, onda postavite šator, evo, ovdje - odmah tu ispod prozora apartmana..."

Tako je i bilo. Šator je ubrzo postavljen... Posle toga, drug Tito mi je dozvolio da pođem da bih se detaljnije upoznao sa situacijom u Herceg-Novom i okolnim mestima i kako funkcionišu organi vlasti i društvene samozaštite u zbrinjavanju stanovništva. U gradu sam se sreo sa članovima SIV-a Milanom Vuksanovićem i Lukom Banovićem, koji su se tu našli i direktorom ugostiteljskog preduzeća "Boka" iz Herceg-Novog, Markom Markovićem, pa smo svi zajedno obišli Herceg-Novi, Zeleniku, Kumbor, Bijelu i Kamenare.

Razaranja i šteta su bili na cijelom ovom području dosta veliki. Najstravičnije su delovale ruševine u brodogradilištu Bijela, razoreni gat u Zelenici i razorena

Jadranska magistrala kod Kamenara. Opštinsko rukovodstvo i štab Civilne zaštite u Herceg Novom djelovali su, u tim teškim uslovima, veoma pribrano, smireno intenzivno i organizovano.

Vratio sam se i informisao druga Tita. On je u međuvremenu iz Titograda dobio i potpuniju informaciju o posljedicama zemljotresa u ostalim mjestima Crne Gore. Bio je zabrinut, jer se bojao da žrtava ima više nego što je do tada bilo ustanovljeno, naročito u selima. Tamo su trošne kuće, rekao je, a opštinske ekipe još nijesu mogle da stignu do svih sela, naročito onih udaljenijih, i da ustanove pravo stanje o žrtvama i povrijeđenim.

"Pa, valjda ti ne sumnjaš u našu solidarnost."

Bio sam prilično utučen onim što sam video u Herceg-Novom i što sam čuo o stradanju Kotora, Tivta, Cetinja, Budve, Bara i Ulcinja. Ostavši nasamo sa drugom Titom, ispred njegovog šatora, onako deprimiran, počeo sam razgovor sljedećim riječima: "Eto, družo Tito, kakva nesreća snađe Crnu Goru. Ono što smo teškom mukom gradili u ovih 30 godina, da bismo se izvukli iz ekonomske zaostalosti, razruši nam se za nekoliko minuta. Stradao je veliki i uz to najrazvijeniji dio Crne Gore. Ova katastrofa će nas u ekonomskom smislu vratiti nazad gotovo na početak, a nadali smo se da ćemo se ubrzo izvući iz ekonomske zaostalosti..."

Drug Tito je mirno odgovorio:

"Glavno je da ne bude mnogo ljudskih žrtava. Štete i razaranja su velike, ali mi ćemo to, angažovanjem Crne Gore i čitave jugoslovenske socijalističke zajednice, brzo obnoviti. Crnogorsko primorje i Crna Gora biće uskoro još ljepši i razvijeniji, jer ostale republike i pokrajine će svesrdno priteći u pomoć i sve ćete vi to brzo da obnovite."

Pomalo s nevjericom, rekoh tada: "Štete su ogromne, u pitanju su najvjerojatnije hiljade milijardi. Drugačije bi bilo da su štete manjeg obima..."

Drug Tito je na to rekao:

"Pa, valjda ti ne sumnjaš u našu solidarnost."

Rekao sam da u solidarnost ne sumnjam, ali za sanaciju štete biće potrebna ogromna sredstva. A ekonomska situacija u cijeloj zemlji je nepovoljna, pa će našoj privredi, u takvim okolnostima, biti objektivno teško da izdvoji toliko sredstava, koliko će biti potrebno za brzu obnovu razrušenog područja Crne Gore. Zbog toga može doći do teškoća u obezbjeđivanju potrebnih sredstava i pored najveće spremnosti naših ljudi da solidarno priteknu u pomoć.

Tito se nasmiješio i sa ubjedljivom uvjerljivošću rekao:

"Uprkos svim teškoćama o kojima si govorio, i uprkos veličine i obima štete, koja je, na žalost, zaista velika, solidarnošću svih naroda i narodnosti naše zemlje, Crna Gora će brzo prebroditi nastale nevolje. Solidarnost će doći do izražaja kao što je uvijek u ovakvim situacijama dolazila. Ja ću se lično pobrinuti da objasnim našim narodima kakva je nesreća zadesila Crnu Goru. Dobiće Crna Gora dosta sredstava za obnovu porušenog, i to ne za prostu obnovu, već za savremenu izgradnju, izgradnju boljeg i ljepšeg. A kao nedovoljno razvijena republika, **Crna Gora će dobiti značajna sredstva i iz Fonda za razvoj nedovoljno razvijenih republika i pokrajine Kosovo tako da će ona i u narednom srednjoročnom planu moći u značajnoj mjeri da nadoknadi izgubljeno i da nastavi svoj brzi razvoj radi definitivnog izvlačenja iz zaostalosti.** Sve će to bolje izgledati nego što to jutros može da se čini..."

"Glavno je da nema mnogo žrtava"

Drug Tito je potom pozvao ađutanta i šefa kabineta i saopštio im da će u 14 časova da obiđe razoreni Herceg-Novi i okolna mjesta, da bi neposredno vidio razmjere

razaranja i mjere koje se preduzimaju za zbrinjavanje stanovništva. Drugovi iz bezbjednosti su mu predložili da to ne čini, jer duž ulica, kojima će proći, ima mnogo teško oštećenih kuća, koje svaki novi potres, a oni su vrlo česti, može do temelja da sruši, pa je opasno kretanje po Herceg-Novom. Drug Tito je energično odbio njihov prijedlog, ponavljajući ono što je već rekao kad mu je predloženo da odmah otputuje u Beograd:

"Zar da budem ovdje, a da ne obiđem postradalo područje? Kako možete davati takav prijedlog!"

Drug Vojo Srzentić, predsjednik CK SK Crne Gore, upravo je tada helikopterom doletio do rezidencije da druga Tita upozna sa najnovijim informacijama i da ga prati za vrijeme obilaska postradalog područja, jer je pretpostavljao da će to drug Tito sigurno da učini i da ga niko neće moći da odvрати od takve namjere.

... Drug Tito je tu, pred šatorom, zajedno s nama dvojicom nešto malo na brzinu ručao, a zatim smo krenuli u obilazak porušenog Herceg-Novog. U automobilu s njim sjedjeli smo drug Srzentić i ja, a u pratnji su išli drugovi Vukasović, Banović, članovi SIV-a, drug Badurina, šef kabineta i predsjednik Skupštine opštine Herceg-Novi Đorđije Radulović.

Drug Tito je prošao kroz Herceg-Novi razgledajući porušene objekte. Zastao je malo duže kod razrušenog gata u Zelenici, ispred uništenog brodogradilišta "Veljko Vlahović" u Bijeloj i na magistrali u blizini Kamenara, gdje je jedan njen dio, zajedno s nekoliko okolnih kuća, potpuno potonuo u more.

Očinski zabrinut

„Sreća je što je danas nedjelja, a ne radni dan, inače bi u brodogradilištu bile stotine mrtvih - rekao je drug Tito. - A i djeca bi masovno stradala u razrušenim školama. Sreća je i što se katastrofalni zemljotres desio u podmaklom jutru, kada su ljudi, naročito u selu, bili van kuća. Da se desio malo ranije, mrtvih i ranjenih bilo bi svakako više”.

To su bili komentari druga Tita prilikom zastanka na ovim mjestima. Građani su bili zaokupljeni svojim nevoljama oko razrušenih ili oštećenih domova. Nijemo su gledali u razrušena ognjišta, ili su iznosili komade namještaja da ne stradaju u nekom novom potresu. Ali kada su primijetili kolonu automobila, znali su da je to došao Tito i spontano su trčali ka koloni, da ga pozdrave. Dirnut tom pažnjom, drug Tito je rekao:

„E, ovo niko ne bi mogao da organizuje u ovakvoj situaciji. Ovo je izliv spontanih osjećaja naroda i njegove vjere u naš sistem i svoje rukovodstvo. Ovo je zaista dirljivo...”

Na nekoliko mjesta Tito je zaustavio automobil, da razgovara i pozdravi grupe građana. Uputio im je slijedeće riječi:

„Glavno je, drugovi, da nije bilo mnogo žrtava. Sve drugo ćemo zajedničkim naporima vrlo brzo obnoviti.”

Titov poziv da svi naši narodi i narodnosti pokažu svoju solidarnost

Po povratku u rezidenciju drug Tito je televizijskoj ekipi Titograda dao svoju poznatu izjavu u kojoj je rekao:

„Mjesta koja sam sada obišao i nekoliko strahovitih ruševina koje sam vidio, daju jezivu sliku. Od rukovodilaca iz Crne Gore, koji su bili u Baru, Ulcinju, Budvi, Kotoru, saznao sam da su tamo bila mnogo veća stradanja. Crna Gora je pretrpjela ogromnu štetu. Ja mislim da svakome mora biti jasno da solidarnost koja se kod nas uvijek pokazivala, naročito u ovakvim slučajevima, i ovoga puta mora doći do punog izražaja. Svi narodi i narodnosti, sve republike i pokrajine, treba da pomognu crnogorskom narodu da lakše savlada ove teškoće. Zemljotres u Skoplju bio je

snažan. Tamo je bilo više žrtava. Ali ova razaranja u Crnoj Gori imaju široke razmjere. Ja apelujem na sve naše radne ljude da bez oklevanja pristupe izvršavanju svoje dužnosti u pružanju pomoći crnogorskom narodu. Ubijeđen sam da će naši narodi žrtvovati najviše koliko mogu da bi crnogorski narod čim prije savladao posljedice nesreće koja ga je zadesila."

Titove riječi su, kao uvijek, naišle na dubok odjek kod svih naših naroda i narodnosti. Pomoć Crnoj Gori pohrlila je nesebično sa svih strana... Crnogorsko primorje se obnavlja brzo i kvalitetno. Onako kako je predviđao drug Tito u razgovoru sa mnom tog jutra...

Poslije toga, uz dozvolu druga Tita, pošao sam helikopterom sa Vojom Srzentićem, Vukasovićem i Banovićem da obiđemo Ulcinj, Bar, Budvu i Tivat. Rekao mi je: „Idi, ali se vrati večeras da me informišeš sa lica mjesta kako je tamo“. Na žalost, nisam se vratio te večeri kako sam obećao. U Budvi sam, na povratku u Herceg-Novi, dobio neku srčanu aritmiju, koja me je čak bacila i u komu, iz koje sam izašao tek negdje oko ponoći.

Kod druga Tita došao sam ujutru, 16. aprila. Informisao sam ga o razaranjima u mjestima koja sam obišao. On je očinski bio zabrinut za moje zdravlje. Tražio je da sa njim odmah pođem u Beograd i da idem u Vojnomedicinsku akademiju. „A šta će biti s putovanjem u jugoistočnu Aziju, koje je planirano za sutra, termini dogovoreni sa šefovima vlada i država u koje idem?“ - rekoah zabrinut. Drug Tito je odmah rekao:

„Kakav put, sada! Obavezno ga odgodi, dok se ne oporaviš. Javite tim zemljama uzroke odgađanja, a ako je potrebno objavite i javno saopštenje, da bismo izbegli bilo kakvu špekulaciju o stvarnim uzrocima. A i da si zdrav, kako bi sada, u ovoj nesreći Crne Gore, mogao da ideš“.

I poslednjeg dana svoje radne aktivnosti, Tito je govorio o potrebi obnove Crnogorskog primorja

... Crnogorsko rukovodstvo je, kao uvijek ranije, došlo u Igalo da isprati druga Tita. Od njih je dobio još potpunije informacije o žrtvama, razaranju i mjerama koje se preduzimaju, a zatim je kroz špalir pionira, obasut cvijećem, otišao put Ćilipa i Beograda. Na žalost, to je bila i posljednja posjeta druga Tita Crnoj Gori...

U skladu sa svim što je onog teškog jutra rekao da će se lično založiti da se obezbijedi puna solidarnost prema Crnoj Gori, poznato mi je da je drug Tito više puta tražio iscrpne informacije o dogovorima za obezbjeđivanje sredstava Crnoj Gori i o tome kako teče obnova postradalog područja. Čak je i poslednjeg dana svoje radne aktivnosti, 24. decembra 1979. godine - u razgovoru sa slovenačkom delegacijom, između ostalog govorio i o problemu obnove Crnogorskog primorja. Govorio je o potrebi da se što prije obezbijede potrebna sredstva i da Crna Gora dobije ne samo sredstva solidarnosti za obnovu postradalog područja zemljotresom, već i sredstava iz drugih izvora.